

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВНЗ УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра богослов'я

Магістерська робота
КОНЦЕПЦІЯ МОРАЛІ В “ІНСТИТУЦІЯХ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ВІРИ”
ЖАНА КАЛЬВІНА,
КРІЗЬ ПРИЗМУ “СУМИ ТЕОЛОГІЇ” СВ. ТОМИ АКВІНСЬКОГО

Студент 6-го курсу: Костянтин Четверіков

Науковий керівник: Петро Гусак

Доцент кафедри філософії

Львів 2019

Зміст

Вступ.....	4
Розділ 1: Реформаторська теологія і моральне вчення Жана Кальвіна в <i>Інституціях християнської віри</i>	8
1. 1. Мораль і християнський світогляд теології Жана Кальвіна.....	8
1. 1. 1. Моральне життя як матерія віри.....	9
1. 1. 2. Христос — Посередник між Богом та людиною.....	10
1. 2. Вплив творчості святого Августина на систему Жана Кальвіна.....	11
1. 3. Відносини (стосунковість) між Богом і людиною.....	14
1. 3. 1. Інтелект та його роль у моральному житті.....	14
1. 3. 2. Воля як негативний термін відносно Благодаті.....	16
1. 4. Моральний закон та роль благодаті на виконання закону.....	18
1. 4. 1. Застосування Закону.....	20
1. 5. Превентивна і наслідкова благодать.....	23
1. 5. 1. “Моральне життя” — не є християнським життям.....	23
Висновки до розділу 1.....	25
Розділ 2: Вчення про мораль у Сумі Теології св. Томи Аквінського.....	27
2. 1. Головні принципи підходу до системи моралі св. Томи Аквінського.....	27
2. 1. 1. Головний принцип морального життя.....	28
2. 1. 2. Бог у системі моралі св. Томи Аквінського.....	29
2. 2. Вплив Арістотеля на творчість і бачення св. Томи Аквінського.....	32
2. 3. Співвідношення Інтелекту та Волі у вченні св. Томи Аквінського.....	34
2. 3. 1. Моральний вчинок та його оцінка.....	36
2. 4. Система законів у теології св. Томи Аквінського.....	37
2. 4. 1. Божественний Закон у теології св. Томи Аквінського.....	38
2. 5. Значення Благодаті у системі св. Томи Аквінського.....	39
Висновки до розділу 2.....	41

Розділ 3: Зіставлення двох моральних систем. Подібності і відмінності.....	43
3. 1. Стосунки людина до Бога в аспекті теологічних поглядів Жана Кальвіна і св. Томи Аквінського. Порівняння.....	43
3. 2. Морально-етичний аспект життя людини: інтелект, закон та свободна воля людини.....	47
3. 3. Вчення про предестинацію у теологічних системах Жана Кальвіна і св. Томи Аквінського.....	50
Висновки до розділу 3.....	56
Загальний висновок.....	58
Список використаної літератури.....	65

Вступ

На сучасному етапі розвитку суспільних та релігійних відносин, входження України в систему взаємодії із західним світом, а також міжрелігійної співпраці та інтеркультурного діалогу, ми займаємо власну позицію, свідчимо власну історію, пропонуємо власні погляди. Будучи європейською державою, розділяючи європейські (християнські) цінності, ми не відчуваємо себе чужими у контексті історії та сучасності Європи. Проте особливість нашої позиції полягає у неучасті в певних історичних моментах, що забезпечує наш статус-кво “невинністю” та нейтралітетом. Таким чином, релігійні війни, виникнення протестантизму та реформація, можуть поставити у нерівне становище дві сторони конфлікту, які при цьому, можуть належати до єдиної культури. Хоча основи протестантського віровчення, і як наслідок визнання ідей гуманізму, лібералізму, демократії та політичних прав та свобод, що активно декламуються протестантськими спільнотами — не є чужими для кожного європейця. Але арбітраж певних позицій, оцінювання чи критика, є радше ризиком для арбітра. Це відбувається через історичний контекст, а саме через “заплямованість” тих чи інших сторін у минулому відносно релігійного протистояння (католики — протестанти). Порівняння та зіставлення двох моральних систем (Жана Кальвіна та св. Томи Аквінського), які були опонентами протягом довгого періоду часу, ба більше, приводили до конфліктів, у тому числі і воєн, є дуже великим ризиком для того хто це буде робити.

Особливий статус позиції автора є зумовлений історичним контекстом, а саме тим, що ані прихильників католицького томізму, ані протестантів на наших теренах ні не переслідували, ні не заставляли змінювати власні переконання; на основі відмінностей систем і їх підходів, не виникало конфліктів, сутичок чи воєн. Все це обумовлює значущість розгляду релігійно-філософського аспекту реформації, її морально-етичної лінії (канви) в загальних аспектах, а саме через погляди та вчення Ж. Кальвіна як фундаменталіста в цих аспектах для

реформації. Вільний арбітраж (лат. *libero arbitrio*) морального вчення Жана Кальвіна у “Інституціях християнської віри” зумовлений неупередженістю до даної системи. А її аналіз крізь призму теології св. Томи Аквінського, відтак, звільняється від історичних умовностей, дотичності до конфліктів чи свідчень про недотримання приписів і норм, адептами тої чи іншої системи. По суті, системи розглядатимуться “у вакуумі”. Братиметься до уваги написане саме Жаном Кальвіном і св. Томою Аквінським. Звісно, буде звернено увагу і на основоположників методик обох авторів (Августин (Платон) та Арістотель). Такий підхід, звільняє автора від безлічі умовностей, а також робить можливим порівняння без необхідності займати якусь із позицій. А тому окрім відмінностей, будуть визначені і підкреслені подібності систем. Система святого Томи Аквінського — буде вживатись як критерій визначення різниці систем, але не як критерій верифікації істинності.

У зв’язку з чим, метою дослідження визначено вивчення моральної системи в межах “Інституцій християнської віри” Жана Кальвіна крізь призму теології Томи Аквінського, через осмислення особливостей становлення реформаторських поглядів Ж. Кальвіна в контексті практики застосування його теологічних підходів в зіставленні з теологічними смислами св. Томи Аквінського.

Сформульована мета дозволила визначити наступні наукові завдання:

1. виявити, аспекти теологічного співвідношення вчення про мораль у світогляді теології Жана Кальвіна і св. Томи Аквінського.
2. розглянути спільності методик обох авторів з їх основоположниками.
3. дослідити аргументацію обох авторів відносно розуміння сутності людини в Божественному і природному співвідношенні.
4. визначити погляди теологів про відносини між Богом та людиною, у розумінні Божественної Благодаті, в контексті виконання (дотримування) Закону і спокутування гріха.

5. розглянути позиції теологів на моральний аспект життя людини, пріоритет Божого Закону, інтелекту, свободної волі людини.
6. визначити точки дотику теологічних позицій Жана Кальвіна та св. Томи Аквінського в дискурсі моральних позицій буття людини у Бозі.

Об’єкт дослідження — християнська віра як основа побудови моральної системи відносин у суспільстві теологічний підхід.

Предмет дослідження — відображення моральної системи в теології Жана Кальвіна в його “Інституціях християнської віри” крізь призму теологічних поглядів св. Томи Аквінського.

Теоретичною основою дослідження послужили теологічні праці Жана Кальвіна “The Institutes of the Christian Religion”¹ (“Інститції християнської віри”) і “The Summa Theologica”² св. Томи Аквінського, у перекладі отців англійської домініканської провінції, “Contra duas epistulas pelagianorum ad Bonifatium”³ (“Проти двох пелагіянських листів до Боніфація”) св. Августина.

Праці теологів і філософів, які розглядали аспекти становлення реформаторських поглядів у християнській вірі викладені в книзі “Августин: політичні листи”⁴ і аспекти впливу поглядів Августина на християнство в реформаторських ідеях Жана Кальвіна (Сун Джин Хана, Пітера Коертцена, Йоханнеса ван Оорта та ін).

Праці послідовників Жана Кальвіна і св. Томи Аквінського, аналітиків їх теологічних поглядів (П. Вос, Т. Без, Р. Кінгдон, А. Дгофур, Б. Ніколл’ер, Р. Боденманн, Ф.Б. Каваллі та ін.)

Методологічну основу дисертації склали принципи: історизму і системності. Принцип системності дає можливість простежити особливості

1 Calvin, J. The Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.05.2019

2 Aquinas Thomas St. The Summa Theologica / St. Thomas Aquinas – Translated by Fathers of the English Dominican Province// Точка доступу: <http://www.microbookstudio.com/> // Дата звернення: 22.03.2019

3 St. Augustine. Contra duas epistulas pelagianorum ad Bonifatium// Точка доступу: https://biblehub.com/library/augustine/anti-pelagian_writings/preface_to_the_book_on.htm // Дата звернення: 25.05.2019

4 Tsoncho S. Tsonchev The Political Theology of Augustine, Thomas Aquinas, and Reinhold Niebuhr: Essays in Political Theology and Christian Realism// Точка доступу: http://www.inp.uw.edu.pl/mdsie/Political_Thought/Augustine-Political%20Writings.pdf // Дата звернення: 27.07.2019

поглядів на морально-етичні норми в християнському віросповіданні в їх у реформаторських змінах в ідеях Жана Кальвіна в періодизації від св. Августина і св. Томи Аквінського. Це дає уявлення для дослідження морально-етичної складової не тільки в релігійному розумінні, а й у визначенні їх впливу у становленні суспільних відносин в історичному і соціальному ключі.

Теоретична і практична значущість роботи полягає в можливості використання та інтерпретації її змісту при аналізі аспектів реформування моральних норм в процесі побудови суспільних взаємовідносин теологічного змісту. У дослідженнях історії теологічного і філософського змісту, осмислення переломної епохи в історії Європи і суспільства в цілому, у вивченні формування теологічного вчення Нового часу.

Структура роботи складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаної літератури (бібліографії).

Розділ 1: Реформаторська теологія і моральне вчення Жана Кальвіна у Інституціях християнської віри

1. 1. Мораль і християнський світогляд теології Жана Кальвіна

Розглядаючи аспекти становлення морального і християнського світогляду Жана Кальвіна, слід відразу позначити лінію становлення його теологічних поглядів, що походить від ідей святого Августина і Мартіна Лютера, що є ідейними основоположниками теологічних реформ в Християнському реформу — протестантизм як самостійне розуміння віри людини в Бога на основі “*sola Scriptura*”. Саме в рамках цієї лінії зосереджена християнська система вірувань реформатора Жана Кальвіна. Протестанти вірять в Трійцю: Бог Отець, Бог Син (Ісус Христос) і Бог Дух Святий — і вірю, що Біблія — “Слово Боже”, непогрішний джерело і авторитет істини¹. Іншими словами: немає інших джерел про норми вірування в Божественне начало окрім Біблії. Основою виникнення реформаторських ідей послужило те, що на думку реформаторів, католицька церква поступово втратила вплив у зв’язку зі своєю етичною і моральною зіпсованістю. Ж. Кальвін богослов, який через фундаментальне знання Біблії та специфічний підхід до віри, прагнув застосовувати вчення “Слова” в різних сферах людського життя, починаючи з поняття про розуміння “ким є людина”, аж до того, як хоче Бог, щоб людина жила у цьому світі.

Духовність Ж. Кальвіна починається з переконання, що люди не стільки “знають” Бога, скільки “відчувають” Його опосередковано, через його могутні дії в мирських справах, це переживання Бога дає їм впевненість в Його силі і стимулює до поклоніння Йому. Зрілість Кальвіна як мислителя протестантської релігійної спрямованості виражена в його фразі “Тому наш Господь велить дивним запалом милосердя, вільним від похоті світу (похоті). Це вимагає поміркованого серця, яке не пішло б всупереч заповіді милосердя. Саме

¹ (пор.) John Piper, David Mathis. *With Calvin in the Theater of God: The Glory of Christ and Everyday Life*. Crossway 2010. p. 21-22

Августин відкрив мені шлях до розуміння цієї заповіді (OS 3. 389)”. Отже, Ж. Кальвін визнавши вплив Августина на становлення власного богословського мислення, наголошує на розумінні моралі в контексті милосердя.

1. 1. 1. Моральне життя як матерія віри

Система моралі та моральний закон для Кальвіна є невіддільною частиною його унітарної системи, у якій Бог є центром усього, й увесь світ є спрямований до Бога як до єдиної правильної мети. Але для людини, система Кальвіна є сотеріологічною бо для “заплямованої” гріхом людини, яка не може спрямувати своє буття до Бога самостійно, все зводиться до спасіння як до остаточної мети. Таке бачення мети для усього творіння є дуже подібним до томістичного (арістотелівського у своїх витоках). Теоцентрична будова всесвіту пояснюється через космологію, що її Кальвін описує дуже стисло, не надаючи великої ваги самим поясненням, систематизації, бо Кальвін не мав на меті розширено описувати систему окремо, інкорпоруючи її у якусь загальну систему. Центральна Особа цієї системи — Бог — є матерією віри, проте повинна бути сприйнята як остаточна правда, що не піддається сумніву й не потребує жодних доказів, аналізу чи систематизації². Такий алогізм, пояснюється не лише часом, у якому жив та писав Жан Кальвін, але й своєрідним фідеїзмом, згідно з яким релігійні концепти сприймаються на віру, а бажання перевірити, охарактеризувати системою, чи надати критичному аналізу вважається браком віри, а отже — неможливим не тільки до пояснення, але й до сприйняття і розуміння особою, яка користується таким інструментарієм. Тому тут власне існуює декілька пунктів, які значно відрізняють систему Кальвіна від раціоналістичних побудов томізму:

- А) Людська раціональність повністю зіпсована первородним гріхом. Тобто людина, яка володіє раціональністю, все одно не може використовувати її для моралізації (морального впорядкування й оцінювання) власного буття.

2 Storia Della Filpsofia 2. Giovanni Reale, Dario Antiseri. Editrice La Scuola. Brescia 1997, p. 77-78

В) Бог дає людині заповіді, які є добрі, бо Бог наказує добро. Але це не походить від людського розуміння, але від природи Декалогу³.

Таке розуміння “походження” моралі є одним з головних пунктів, що розділяють двох згаданих авторів, проте з іншого боку, саме тут ці системи уподібнюються, якщо їх відповідно зіставити.

Всю моральну систему Кальвіна коротко можна виразити так: Абсолютна сила Бога і зіпсованість людської природи. Бог — є єдиний всесильний, тобто тільки від Бога залежить можливість людського спасіння.

Бог є тим, Хто визначає істину та мету всього творіння. Людина не має того знання, яке б відкривало розуміння цього принципу, що є обраний Богом. Важливим моментом є таке: людський розум, як інструмент є недостатним та недостовірним, щоб впізнати Бога чи Його маніфестацію у світі, а тим більше — Божественну природу. Жан Кальвін пояснює таку ситуацію людською зіпсованістю, а отже зіпсованістю людського розуму, а також підкреслює максимальну цінність благодаті, через яку Бог відкриває те, до чого сама людина не може дійти незалежно від усіх її індивідуальних зусиль⁴.

1. 1. 2. Христос — Посередник між Богом та людиною

Благодать відкривається через віру в Ісуса Христа, який є Посередником між людьми та Богом, і без Його посередництва є неможливим отримати благодать, що додатково показує неспроможність раціональності людини.

Христос — Посередник, даний благочестивим ізраїльтянам та давнім людям щоб ті увірували: це зрозуміло через жертву, покликання роду Авраама та піднесення Давида і його нащадків. Звідси — утішення, сила, надія та впевненість для побожних згідно із Законом; Небесний Батько дав людям Христа, щоб ті впізнали Його різними способами. Пізнання Бога-Творця є неможливе без віри у Христа-Спасителя⁵.

3 Breakdown of the Theological View of Life? Investigating Law, Telos and Virtue in Calvinistic Ethics. Journal of Reformed Theology 2015. Pieter Vos. Divine Commandments and Human Reasoning

4 Storia Della Filpsofia 2. Giovanni Reale, Dario Antiseri. Editrice La Scuola. Brescia 1997, p. 90

5 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537 // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.07.2019. Book II Ch. 6: 2

Звідси виникає логічне запитання: Хіба ж не розумом пізнає людина Христа, бо Христос, по суті, є знаком для того щоб увірувати?

Відповідь Кальвіна звучить так: Наш розум настільки засліплений, що не може сприймати істину, а всі наші почуття настільки розбещені, що ми безбожно обікрали Бога у його славі. Отже, ми повинні погодитись з апостолом Павлом: “А що світ своєю мудрістю не спізнав Бога у Божій мудрості, то Богові вгодно було спасти віруючих глупотою проповіді.” (1 Кор. 1: 21). “Мудрістю Божою” він наиває цей чудовий театр неба і землі, наповнений незліченними чудесами, що його мудре споглядання мало б дати нам змогу пізнати Бога. Але це ми робимо з невеликим результатом, а тому він запрошує нас до віри в Христа: це віра, яка, здаючись глупотою, протівна невіруючому. Тому, хоча проповідь хреста не відповідає людській мудрості, ми повинні, проте, смиренно прийняти його, якщо хочемо повернутись до Бога — нашого Творця, від якого ми віддалились, щоб Він знову став нашим Отцем. Безперечно зрозуміло, що після падіння нашого першого батька жодне пізнання Бога без Посередника не є ефективним для спасіння⁶.

Кальвін читає апостола Павла дослівно, однак, таке трактування його текстів не є рідкістю і чимось далеким для ментальності томістичної школи, оскільки листи апостола Павла, часто виступають респондентом відносно різноманітних запитань, так і опорою аргументів “pro” і “contra”⁷.

1. 2. Вплив творчості святого Августина на систему Жана Кальвіна

З патристичних часів існувало декілька великих теологічних проблем. Серед них — відношення між свобідною волею та благодаттю, а також між вірою і розумом. Важливо зауважити, що одні з найвпливовіших пояснень цих проблем належать святому Августину. В той час, коли ці питання провокували великі дискусії в Александрійській школі, перше повне їх пояснення, яке

6 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537 // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.07.2019. Book II Ch. 6: 1

7 (пор.) St. Aquinas Thomas The summa theologica // Точка доступу: www.newadvent.org/summa/2070.htm// Дата звернення: 25.07.2019. I-Iiae, q. 70 a. 3

зберігає актуальність у різних філософських напрямках, належить святому Августині⁸.

Тематика зла вказує передусім на поняття волі: “voluntas”, що її який Августин вважав автономною відносно розуму. Сама дія відбувається приблизно так: розум пізнає, а свобідна воля обирає, проте вибір може суперечити розуму. Тому, щоб осягти досконалість свобідної волі, потрібно зовсім не робити зла, зовсім його не бажати і протиставитись злу. Але оскільки розум не є достатньою силою для приборкування волі, то єдиним шляхом до осягнення досконалості волі — є благодать. Августин показує, що розум тягнеться до правдивого знання, тоді як сама правда визначена Богом. Тому демонстрація існування Бога — є демонстрацією існування правди. Відтак виникає два запитання, які пояснюють логічність такої системи: Як є можливим існування незмінних понять, якщо все “виводиться” (“derivativum”)? Чи, відповідно, не є так, що існує незмінна істина (“veritas immutabilis”), яка детермінує пізнання людини, а відтак є критерієм судження людини?

Такий вплив на Августина зробив Платон, але важливо зауважити що святий Августин не приймає повністю Платонівський гнозис, оскільки він відкидає теорію ремінісценції (“пригадування душею світу ідей”), замінивши її поняттям Божественної ілюмінації (“просвітлення”), яка реалізовується у людині через благодать, тому що розуму — є недостатньо: Бог, який через сотворення зробив людину учасником буття, також робить її учасником Істини, бо Бог — є джерелом Істини.

У Жана Кальвіна легко виявити логіку святого Августина, який, у свою чергу, багато запозичає у Платона.

Таке вчення наголошує на впливі благодаті на окрему групу людей, які завдячують своїм статусом і згідністю з Божим Законом не власним зусиллям чи розумові, але тим, що це їм було відкрито шляхом Божественного Просвітлення через благодать: “І знаємо, що тим, хто любить Бога, хто покликаний Його постановою, усе допомагає на добре. Бо кого Він передбачив, тих і призначив, щоб були подібні до образу

8 Storia Della Filpsofia 1. Giovanni Reale, Dario Antiseri. Editrice La Scuola. Brescia 1997, p. 413

Сина Його, щоб Він був перворідним поміж багатьма братами. А кого Він призначив, тих і покликав, а кого покликав, тих і виправдав, а кого виправдав, тих і прославив.” (Рим. 8:28-30).

Богослов'я Кальвіна прямо відображає те, що було запропоновано св. Августином в контексті двох аспектів. Перший аспект пов'язаний з духовною лінією, Ж. Кальвін прийняв специфіку пізнього середньовічного богослов'я в якості основи інтерпретації богословських ідей св. Августина. На думку С. Д. Хана⁹, Кальвін демонстрував інтерпретацію Августина, іноді входячи у крайнє “августиніанство” більше, аніж сам Августин. Сам Кальвін зазначає що читання св. Августина змінило його. Як наслідок, у роботах Кальвіна не менше ніж 1706 прямих цитат зі св. Августина¹⁰.

Другий аспект є твердження, яке Кальвін робить цитуючи св. Августина: “благодать дається безкорисно”, не через заслугу, а через наперед визначення “згідно свободної Божої волі”. Для Кальвіна благочестивість, а відповідно і благодать, пов'язана з доктриною, а весь людський досвід є викликаний думкою.¹¹

Згідно зі Смітсом¹², Кальвін проявив вірність богословським думкам Августина у деяких темах, які надихнули їх обох: первородний гріх, свобода волі і благодаті, предестинація, значення Церкви і таїнств, зокрема Євхаристії. Однак Муї¹³ вважав, що Кальвін використовував цитати св. Августина, в більшій мірі у зв'язку з вченням про гріх і благодать, відсутність свободної волі, виправдання, вчення про Церкву і вчення про Таїнства. Однак за сукупністю поглядів як для Кальвіна, так і для Августина, безумовний авторитет мала лише Біблія, Кальвін не просто цитував думку Августина, він осуджував і критикував

9 Han Sung-Jin Augustine and Calvin the use of Augustine in Calvin's writings: Dissertation presented for the Degree of Doctor of Theology./ Sung-Jin Han - At the University of Stellenbosch, - 2003, - 212с.// Точка доступу: <http://scholar.sun.ac.za> // Дата звернення: 13.09.2019 ст. 180

10 Там же

11 Calvin, J. The Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.07.2019. Глава 2

12 (див.) Smits, Luchsius 1956-1958. Saint Augustin dans l'oeuvre de Jean Calvin, 2 vols. Assen: Van Gorcum. ст. 275

13 (див.) Mooi, R J. Het kerken dogmahistorisch element in de werken van Johannes Calvijn. Wageningen, Netherlands: H Veenman & Zonen. – 1965, ст. 352

його як і будь-якого іншого Отця Церкви, відповідно до вірності єдиному стандарту — Святому Письму.

1. 3. Відносини (стосунковість) між Богом і людиною

Наступним важливим кроком, який робить Кальвін, є провадження поняття “реляційності”, тобто — стосунку людини з Богом.

У почуттях людини до Бога, прихований характер усього буття та сотеріологія Кальвіна. Всесвіт, для людини не є чимось, що можливо пізнавати через розум. Бог не є образом Абсолютного Розуму. Більше того, Жана Кальвіна просто не цікавить, якою є справжня природа Бога, і якою повинна бути раціональність людини, щоби пізнати Бога. Розум завжди залишається недостатнім інструментом, а Божественна Природа не є джерелом дії благодаті на людину. Отже якщо Августин намагається опрацювати цю тему, то Кальвін відходить від неї. Пояснює він це так: людині не дано знати Природу Бога, а через благодать здійснюється інша ціль — відновлення стосунку між Богом та людиною, з ініціативи Бога. Чи благодать дає можливість пізнати Божественну Природу, невідомо, а отже — неважливо для Кальвіна. Важливішим є почуття до Бога, усвідомлення Бога як Батька, а через розуміння зіпсованості людської природи людина усвідомлює, що не може бути дитиною Бога: знання Бога є стосунком з Богом через Посередника — Ісуса Христа. Кальвін віддаляється від Томізму і “пізнання Бога”, характеризується для нього “сімейними” стосунками: любов’ю між Батьком і дитиною, через повернену благодать, або через стан благодаті. Система Кальвіна є значно ближчою до Августинівського поняття особистого стосунку з Богом кожного святого і стану благодаті, який віддаляє особу від здійснення чогось, що є злим, тобто — гріхом проти волі Бога.

1. 3. 1. Інтелект та його роль у моральному житті

Знання людини є пенітентивним (саме по собі викликає каяття людини). По-перше, жодна людина не може побачити себе, не звертаючи одразу свої

думки до Бога, в якому вона живе і рухається, оскільки цілком очевидно, що цей дар, якими ми володіємо, не може походити від нас самих, ані те знання, що наше буття — це ніщо інше, як існування тільки у Бозі. По-друге, це — “благословенне знання, яке невпинно віддаляє нас від неба, немов потоки, що ведуть нас до джерела”. Знову ж таки, безмежність доброти, яка перебуває у Бозі, стає очевиднішою через нашу бідність. Зокрема, жалюгідна руїна, в яку занурив нас бунт першого чоловіка, змушує нас звернути очі догори. Голодуючи духовним голодом, ми можемо запитати, чого ми хочемо насправді, але, збентежені страхом, ми можемо навчитися смиренності. Бо оскільки існує в людині щось на зразок “світу нещастя”, і моменту, коли ми були позбавлені божественного вбрання, наш голий сором розкриває величезну низку ганебних властивостей, то кожен чоловік, занурений свідомістю у своє нещастя, і саме через це він обов’язково отримує хоч якісь знання про Бога¹⁴.

Важливо розуміти, що Кальвін не дає опису стану людського розуму до первородного гріха. Природа розуміння змінилась від повного переконування себе у логічності аргументів та правильності знань, до усвідомлення повної неспроможності правильного вибору, що означає тільки те, що розум корисний двома способами: усвідомленням необхідності буття Бога і покірного особистого навернення, оцінюючи власні знання як недостатні та нікчемні.

Наша мудрість наскільки далека від того, що можна вважати справжньою і твердою мудрістю, що складається майже повністю лише з двох частин: пізнання Бога і нас самих¹⁵.

Кальвіна часто звинувачують у тому, що йому властиво підкреслювати¹⁶ викривлення людського розуму гріхом до такої міри, що існує ризику “знищити” людську сторону Божественно-людських стосунків.

14 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.07.2019. Book I Ch. 1: 1

15 Там же. Book I Ch. 1: 1

16 Форстер, Н. Кальвін о человеческом разуме, In die Skriig 2014, 48 (1), ст. № 1811, 9 стр. // Точка доступу: https://www.researchgate.net/publication/280981210_Calvin_on_Human_Reason // Дата звернення: 18.08.2019

1. 3. 2. Воля як негативний термін відносно Благодаті

Для того, щоб закласти належну основу для обговорення свободної волі, залишаються дві перешкоди на шляху, які необхідно усунути: лінощі та гордість. На думку Кальвіна, більшість пояснень свободної волі витворені через занадто велику любов до філософії у церковному середовищі, а тому й терміни як такі протиставляються і ускладнюються. Це особливо видно у схоластичних трактатах (“Лабіринти філософів”). Короткий виклад думки, загальної для всіх філософів. Отці, і особливо Августин, зберігаючи термін “свобідна воля”, засуджували вчення єретиків на дану тему, оскільки їхні пояснення “свобідної волі” часто руйнували роль благодаті Божої¹⁷.

Таким чином для Кальвіна існує ієрархія, де свобідна воля є значно нижча, від благодаті, чи навіть ворожа їй. Себто, виправдовуючи свобідну волю, людина хоче залишатись вільною, не розуміючи, що свобода є можливою тільки у благодаті, і тим демонструє свою прив’язаність до світу, замість справжньої любові до Бога. Мова античних письменників (Кальвін ймовірно включає у цей статус не лише грецьких філософів, але й Отців Церкви та схоластів), на тему Свобідної волі, за винятком мови Августина, майже не зрозуміла. Але все-таки вони надають незначну цінність людській чесноті і приписують хвалу за все добро Святому Духові¹⁸.

Інтелект же, для Кальвіна, є інструментом, проте не тим, який може розпізнати добро і зло: це інструмент земний, через який людина отримує пізнання про земні речі, але ніяк не той, через який можна здійснити вільне судження і вільний вибір в моральних питаннях. Інтелект людини поширюється на речі земні та небесні. Але на небесні — або за аналогією, або з деякими припущенням, бо не може щодо них нічого стверджувати впевнено. Сила інтелекту стосується тільки пізнання земних речей¹⁹.

17 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.07.2019. Book II Ch. 2: 8

18 Там же. Book II Ch. 2: 9

19 Там же. Book II Ch. 2: 13

Але також, інтелект є даром Божої благодаті, хоча й стосується земних речей. Для Жана Кальвіна він пов'язаний з двома сферами: по-перше, з тим, що стосується питань цивільної політики, по-друге, з усім, що стосується мистецтва. Особливий дар інтелекту в цьому відношенні подарований людям і засвідчує благодать Божу. Ми можемо побачити, що ці дарування призначені для загальної користі людства. Їх іноді є даровано навіть нечестивим²⁰.

Інтелект людини стосовно речей небесних дуже обмежений. Те, що можна досягнути з допомогою інтелекту, це — божественне знання щодо прийняття людини Богом та Божественна воля: прийняття не від природи, а від нашого небесного Батька, захищене в обранні Духом відновлення. З багатьох уривків Писання видно, що людський інтелект, як і до відновлення у Бозі, взагалі не в змозі досягнути те, що стосується відновлення. Людина, врятована Богом, не може зрозуміти розумом динаміку порятунку, а лише факт порятунку, що його людина ніколи не могла б реалізувати сама.

Писання приписує славу усиновлення людини і спасіння тільки Богові. Людський інтелект сліпий щодо небесних речей, допоки він не буде просвітлений²¹.

Жан Кальвін відділяє свободу інтелекту від природного бажання добра. Людина, як вважає Жан Кальвін, є проваджена інстинктом до добра. Питання про свободу не має нічого спільного з тим, що людину веде природний інстинкт бажати добра. Питання полягає в тому, чи людина, визначивши розумом те, що є добрим, обирає це добро, і таким чином, знаючи, слідує за тим, що обирає? Без жодних сумнівів, ми подвійно помиляємось, бо “appetitus” (“устремління”) — не належить до руху волі: бо це природний нахил; і це добро не є спричинене чеснотою чи праведністю, а умовою, коли людина може почувати себе комфортно²².

20 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.07.2019. Book II Ch. 2: 16

21 Там же. Book II Ch. 2: 21

22 Там же. Book II Ch. 2: 26

Те що людина обирає за власною волею, як вона думає, є добром, хоча насправді є лише природною кондицією, яка наближає людину до нижчих тварин. Тому, особа має бути зрушена чимось іншим, попри інстинкт. Вічне блаженство є тим максимумом, вище за який немає нічого. Але через людську неспроможність вплинути на власне спасіння, а також нездатність інтелекту впізнати, чим є вічне блаженство, людині необхідний імпульс Духа, який би спрямував коректно людські дії і бажання. Іншими словами, без стану благодаті, людина нездатна впізнати чи навіть спрямувати коректно своє буття до пізнання вічного блаженства²³.

1. 4. Моральний закон та роль благодаті на виконання закону

Людина повністю належить Богові. Це означає, що людина, яка хоче належати сама собі, чинить зло, оскільки сама не може досягнути Вічного Блаженства. Тому головне завдання людини і мета людського буття — у повній віддачі себе для Бога. Необхідно посвятити повністю своє життя Богу. Самозречення себе є тим інструментом, який перемагає людські пороки, але сама людина не може допомагати іншим, ані віддати своє життя Богу, оскільки дбання про себе самого веде до пороку.

Бог є Творцем людини, тому людина повинна Йому служити, а мораль чи закон слугують для справедливості. Бог любить справедливість, а тому людина повинна скеровувати власне життя до справедливості. Це означає, що людині не є дозволено виправдовуватись через природні слабкості, які не дозволяють людині спастись самостійно. Важливо є направляти всі свої старання до Бога. Моральний закон веде віруючих до Христа. Показавши досконалу праведність, яку вимагає Бог, закон переконує нас у нашій нездатності її виконати. Закон засуджує наше життя, прирікає нас на смерть, і таким чином — закликає шукати визволення у Христі²⁴.

23 De Malo. Tommaso d'Aquino. Bompiani 2007. q. 3. a. 12

24 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.07.2019. Book II Ch. 7: 2

Закон підкреслює неможливість людини виконати його повністю. Тому роль закону є дуже важлива, закон необхідний у системі для досягнення певних цілей, які не суперечать першості й необхідності Божественної благодаті.

Якщо ми дивимось лише на закон, результатом має бути зневіра, розгубленість і відчай, бачачи, що ним ми всі прокляті і засуджені. Таким чином, ми тримаємося далеко від того благословення, яке він надає тим, кому призначений. Усе те, що є обіцяне у виконанні закону, має одну необхідну умову — достовірне і повне виконання закону.

Закон для Кальвіна повинен виконуватись дослівно, це виконання є єдиною гарантією не протиставлення себе законові. Проте, Кальвін додає умову, яке має сотеріологічний характер і звільняє від попередньої, що базується на законі “ad literam” (зрозумілому і виконуваному буквально).

Благословення від Бога, яке ми отримуємо у дар, ще раз показує Божу доброту, яка перевищує виконання правил.

Августин найбільш переконливо стверджує, що, перебуваючи в тілі, ми ніколи не можемо дати Богові любов, яку ми Йому винні. “Любов так є ведена знанням, що жодна людина не може досконало любити Бога, до того, як у повній мірі зрозуміє Його доброту”²⁵.

Для Кальвіна, це є дуже складним, але водночас зрозумілим поняттям: людина не може виконувати закон, ані не любити Бога, попередньо не пізнавши Його і Божественної любові, але дане пізнання є недосяжним для людини, бо перевищує межі людського пізнання. Людині не допоможе ні інтелект, ні розуміння щодо необхідного існування Бога, а сам закон розчарує її, бо людина не може його виконати. Водночас, зіпсовані людський розум і природа не можуть бути точними інструментами для визначення моральності вчинку чи справедливості. Але знання Бога, абсолютна любов до Нього, посвята Йому, самозречення і моральне життя стає можливим тільки через благодать, яку можна отримати тільки з Божої волі, проте попередньо, до отримання цієї

25 (пор.) Augustin. De Spiritu et Litera, towards the end and elsewhere / Augustine / Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf105.html> // Дата звернення: 14. 07. 2019. chap. 5

благодаті, необхідно визначити Христа як єдиного Посередника між Богом і людиною, навіть якщо це неможливо досягнути вповні без благодаті.

1. 4. 1. Застосування Закону

Закон є необхідним сам по собі. Нездатність людини виконати закон достеменно — не означає його недієвості. Хоча, тут виявляється ще одна нелогічність: закон необхідний для тих, хто піддався гріху, себто усім людям, але грішник, тобто кожна особа, нездатна його виконати, тому закон виступає у ролі засуджувачого фактору, а не правил, що їх особа може дотриматись внаслідок самоконтролю. Проте й наявність закону необхідна при єдиній умові — вчиненому гріху. Таким чином, Заповіді, перш за все навчають закону, що його особа, яка не перебуває у благодаті, може і не знати, але й їх необхідність була б сумнівною, якби особа, що перебуває у стані благодаті, і не вчиняла гріха, оскільки така особа потенційно не могла би порушити закону, кінцевого формулювання якого не знала б: “Що ж скажемо? Чи Закон то гріх? Зовсім ні! Але я не пізнав гріха, як тільки через Закон, бо я не знав би пожадливості, коли б Закон не наказував: Не пожадай. Але гріх, узявши привід від заповіді, зробив у мені всяку пожадливість, бо без Закону гріх мертвий. А я колись жив без Закону, але, коли прийшла заповідь, то гріх ожив, а я вмер; і сталася мені та заповідь, що для життя, на смерть, бо гріх, узявши причину від заповіді, звів мене, і нею вмертвив. Тому то Закон святий, і заповідь свята, і праведна, і добра. Тож чи добре стало мені смертю? Зовсім ні! Але гріх, щоб стати гріхом, приніс мені смерть добром, щоб гріх став міцно грішний через заповідь. Бо ми знаємо, що Закон духовний, а я тілесний, проданий під гріх.” (Рим. 7: 7-14).

Тому сам закон — добрий, а той, хто його виконує, живе згідно з Божою Волею. Та Кальвін зазначає, що хоча далеко не всі перебувають у стані благодаті, то попри те, закон є корисний і справедливий і для тих, хто не може його виконати.

Тому Жан Кальвін визначає три можливі застосування закону, які розділяє на різні типи людей, керуючись перебуванням у благодаті чи вихованням, як певною ієрархією, за якою здійснює даний поділ.

1. Перше застосування Закону полягає в тому, щоби продемонструвати, що мета Закону — це фігура Христа²⁶: Абсолютність сама по собі. Навіть якщо неможливо повністю виконати Закон, людина намагається прийти до Христа, незважаючи на власну слабкість. Цією ж лінією йде святий Тома Аквінський. Проте деякі святі, за св. Томою Аквінським, отримали благодать, яка допомогла їм не чинити гріха, де акцент поставлений на особистому практикуванні чеснот. Він показує людину, яка змагається проти власних слабкостей, а це суперечить вченню Кальвіна. Бо “змагання” за Кальвіном — це не що інше, як демонстрація своєї гордості та віри у власні сили. Без ласки будь-яка спроба — марнославство. Для Кальвіна, людина приречена на поразку у будь-якому випадку, а “свята людина” — є нісенітницею.

Перше застосування Закону — спонукати людське бажання отримати Божу благодать. Це використання зменшує людські зусилля та підвищує розуміння особистої нікчемності та безсилля для отримання благодаті²⁷.

2. Друге застосування Закону полягає в тиранії страху та наслідках застрашення покаранням, щоб стримувати тих, хто, якщо не змушений, то не матиме поваги до справедливості та праведності. Це є почуттям усіх, хто ще не відновлений, хоча в одних відчуття страху більше, а в інших — менше присутнє. Тому ті, на кого поширене це застосування Закону, не керуються добровільним послухом закону, але спонукані силою страху. Це застосування Закону існує через страх, немає ані розуміння, ані бажання зберігати закон. Страх панує над людиною. Проблема полягає в тому, що закон через таке застосування не служить для верифікації дій людини, ані не є чимось справедливим чи добрим. Таке застосування Закону існує не для того, щоб виховувати до розуміння, а — як форма стримування тих, хто ніколи не зрозуміє, що є правильним²⁸.

Це фактично показує погляд Кальвіна як фаталістичний при умові, що благодать відсутня. Наприклад, для Томи Аквінського кожен закон добрий, при

26 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.07.2019. Book II Ch. 7: 6

27 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.07.2019. Book II Ch. 7: 9

28 Там же: Book II Ch. 7: 10

умові що він є похідним від Вічного Закону. Навіть людський закон — добрий і справедливий, якщо верифікується Природним Законом, і тому не суперечить Вічному Закону. Закон Божий — це шлях виховання до морального життя, втішає Бога²⁹.

3. Третє застосування Закону стосується віруючих, в чиїх серцях Божий Дух вже процвітає і царює. Закон написаний і вирізаний на їхніх серцях пальцем Божим, тобто, Дух настільки сильно впливає і діє, що такі люди прагнуть перебувати у послусі до Бога. Та є два способи, з яких вони все-таки отримують користь із Закону. Це застосування Закону є головним і воно тісно пов'язане з власною метою цих людей³⁰. Закон для них все ще важко виконати через плоть, але синергія із Законом може бути досягнута лише через благодать. Та Бог дарує благодать лише тим, кому Сам хоче. Це є предестинацією людини, яка визначається станом благодаті.

Таке бачення демонструє остаточну різницю поглядів, яка фактично, є прірвою між томізмом та вченням Кальвіна. Для святого Томи Аквінського предестинація є нісенітницею, оскільки вона скасовує статус Бога як кінцевої цілі для всіх людей. Предестинація повністю нігілює людську свободу та можливість досягти благодаті. Усі раціональні та інтелектуальні істоти мають природне бажання споглядати Бога. Хоча вони можуть досягти пізнання Бога, відповідного до їх природних здатностей, то таке їхнє пізнання Бога, буде суттєво обмежене природою цієї істоти. Але для більш повного споглядання Бога, що перевищує природні здібності, потрібна божественна допомога. Цю допомогу, Бог вільно і безкорисно пропонує всім, і саме її ми називаємо благодаттю.

Святий Тома Аквінський опрацьовує свою теорію благодаті, використовуючи аналогію до природи. Коли ми пояснюємо дії природи, то подібним чином ми можемо пояснювати дії благодаті. Кінцевий (телеологічний) принцип дії в істот, ми називаємо їх природою. Ця природа діє через різні сили і

29 Storia Della Filpsofia 1. Giovanni Reale, Dario Antiseri. Editrice La Scuola. Brescia 1997, p. 612

30 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.07.2019. Book II Ch. 7: 12

здібності, якими володіють істоти. Завдяки цим діям вони ростуть, розвиваються і досягають свого звершення. Щоб подумати, я повинен активувати свою інтелектуальну силу; щоб забажати, я повинен активізувати свою силу волі; щоби бачити, чути, відчувати, дотикати, я повинен активувати відповідні здатності. Правильне і впорядковане виконання цих функцій веде до остаточного звершення, до досягнення кінцевої досконалості³¹.

1. 5. Превентивна і наслідкова благодать

Для Кальвіна, благодать є наслідком через віру, що можлива через Волю Божу, та превентивною для тих, що її посідають, щоб відділити їх від гріха. Подібні функції благодаті описує і святий Тома Аквінський. Благодать також може бути превентивною (*prevenient*) або наслідковою (*subsequent*). Це виникає з порядку, що виявляється в наслідках благодаті. Їх є п'ять: зцілити душу, бажати добра, діяти ефективно, зберегтись у доброму, досягти кінцевої слави. Коли благодать зцілює, її називають превентивною, оскільки вона готує нас до наступної; коли особа бажає добра, то це наслідкова благодать, оскільки її дія є наслідком зцілення. Цей поділ ми знаходимо в “Природі і благодаті” Августина: “Благодать передує тому, що ми зцілимось, коли ж воно здійсниться, то допоможе нам принести плід”³².

1. 5. 1. “Моральне життя” — не є християнським життям

Саме у поясненні дії благодаті, Жан Кальвін передає бачення Августина, а відмінність його бачення від Августинового є наслідком його бажання показати остаточну абсолютність саме Божої Волі для осягнення благодаті, хоча саме так виникає демонстрація божественного волюнтаризму, а не відкритості і доступності осягнути благодать. Хоча з позиції Кальвіна можна звинуватити

31 Grace in Thomas Aquinas. Rev. Prof. Michael Lapierre, S.J., Regis College, Toronto, Ontario, Canada September 21, 1994

32 Evangelical Free Will: Philipp Melanchthon's Doctrinal Journey on the Origins of Faith. Gregory Graybill. Oxford University press 2010. (пор. до) De Natura et Gratia. PL.44.881-912. p. 29

Тому Аквінського у погляді на благодать як таку, що її отримуємо через раціональну заслугу. І навпаки, св. Тома Аквінський може звинуватити Кальвіна в божественному волюнтаризмі. Християнське ж життя, для Кальвіна, має дві складові. Перша — наголошує на святості. Християнин — це той, хто повинен бути святим, бо “Бог святий” (Лев. 19: 1; 1 Петр. 1: 16), і тому творіння, фінальність якого спрямована до Бога, повинно відповідати статусу Бога за єдністю і синергію природ³³. І звичайно, таке є можливим тільки через благодать.

Друга складова стосується нашого Відкуплення. Потрібно розуміти, що відкуплені є синами Божими, а він для них — Отець. Бог є тим, хто дає численні благословення відкупленим, яких відкуплені не заслуговують. Знаючи це, людина стає більш уважною до власного стану життя. Це змушує людину зберігати чистоту, яку вона отримала в Хрещенні. Якщо Господь приймає відкуплених за своїх синів при умові, що їх життя є репрезентацією Христа, причиною усиновлення відкупленої людини, то якщо відкуплені не присвятили повністю себе праведності, то вони не тільки відступлять від свого Творця, але також відкинуть власного Спасителя. З моменту, як Бог проявив себе як Батько, люди повинні бути засуджені за надзвичайну невдячність, якщо у свою чергу, не проявляють себе як сини Божі. З тих пір, як Святий Дух присвятив тих хто відкуплені, храмом Господу, необхідно зробити це власним прагненням: виявити силу слави Божої і берегтись від осквернення гріхом. Від моменту, як душа і тіло були призначені до небесної нетлінності, щоб отримати вінки, що не в’януть, необхідно щиро прагнути зберегти їх чистими і непошкодженими до Дня Господнього³⁴.

Очевидно, для Кальвіна важливо розмежувати моральне життя, описане філософами, і християнське життя, де головним мотивом християнина є усвідомлення любові і нескінченної доброти Бога, завдяки якій йому дане

33 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.07.2019. Book III Ch. 6: 2

34 Breakdown of the Theological View of Life? Investigating Law, Telos and Virtue in Calvinistic Ethics. Journal of Reformed Theology 2015. Pieter Vos. Divine Commandments and Human Reasoning

відкуплення. Моральне життя є не просто чимось неспівставним чи нижчим, але воно постає як “ніщо” перед Відкупленням і остаточністю людини у Бозі, що є можливою лише у Божій благодаті.

Натомість святий Тома Аквінський вважає, що Моральний закон має свою доцільність у виконанні Божої волі. Бог формує Вічний Закон. Природний закон, який є частиною Вічного Закону, є основою підтвердження зіпсованості людської природи та її морального життя. Жити “моральним життям” уможливило людині порятунок. Але це не поширюється на тих, хто має знання про Христа, а отже вони знають, хто є Відкупителем. Але саме Закон Божий, відкриває найвищу можливість для людини — її відкуплення Богом. При тому св. Тома наголошує на важливості інтелекту, завдяки якому людина може досягти цих знань, хоча й нереально у повноті наслідувати Божий Закон виключно розумом. Закон Божий — це матерія віри. Тому необхідно зазначити, що найважливішими трьома чеснотами для св. Томи Аквінського є теологічні, які здатні надати вартість матерії віри. Віра, Надія, Милосердя — це ті чесноти, які перевищують кардинальні, і найбільшою з них є Милосердя³⁵.

Висновки до розділу 1

Резюмуючи основні богословські ідеї Ж. Кальвіна, приходимо до висновку про те, що його реформаторська теологія, заснована моральному дискурсі християнської віри, побудована на ідеях св. Августина. При цьому через трактування св. Августина і робіт Отців Церкви, схиляється до надання особливого статусу Святому Письму, яке є істинним, але істинним “ad litteram”, знецінюючи будь-яке трактування Святого Письма у філософському чи аналітичному ключі. Листи святого апостола Павла, відтак стають опорою для богословських висловлювань про мораль, закон, вплив гріха на людину, Благодать та інше. Через філософські погляди Аристотеля, Платона, Сенеки і Цицерона, Жан Кальвін приходять до наступного висновку — поділу цих

35 St. Tommas Aquinas. The Summa Theologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 21.07.2019. I-Чае. q. 62. а. 4

категорій в аспекті духовного і матеріального застосування в житті людини. Система суспільних відносин і побудови суспільства, навіть якщо вона будується на основі морального закону, не має нічого спільного з Божественністю. До Божественності він відносить тільки духовний розвиток особистості і тільки через визнання Христа як Спасителя. При тому що здійснення даного розвитку є можливим лише через благодать, яка призначена для тих кого вибрав Бог. На думку Ж. Кальвіна, людина грішна апріорі. А усвідомлення власної гріховності як вольового акту, в порівнянні своїх вчинків з чеснотами, не дозволяє людині через прийняття і виконання Закону в добродійних справах, спокутувати первородний (чи інший) гріх перед Богом. Бо Ісус Христос відкупив людину від гріха раз і на завжди. Але увійти у цей, відповідний стан, можливо лише у Благодаті, тоді як виконання Закону, може бути корисним для суспільства, але пустим без стану Благодаті, для душі.

Розділ 2: Вчення про мораль у Сумі Теології св. Томи Аквінського

2. 1. Головні принципи підходу до системи моралі св. Томи Аквінського

Святий Тома Аквінський, серйозно ставився до середньовічного принципу: “Благодать удосконалює і будує у природі, вона не скасовує природу, ані не знищує її”¹. Святий Тома, опирається на філософію, як на дисципліну, яка досліджує те, що можна знати (осягнути) природним чином про Бога і людей. Він вважав, що біблійне богослов’я, передбачає хороший філософський аналіз і аргументацію оскільки воно розглядає ті ж самі теми. А тому мораль, як така, може бути визначена рамками природи. Таким чином Святе Письмо для св. Томи, на відміну від Кальвіна, не є єдиним способом провести верифікацію морального вчинку людини. Отож природа, яка є вкладена у сотвореному з моменту творіння, є певним укладенням, або ж законом, що має Божественне походження у всьому творінні і регулюється відповідно до порядку, у якому вона була укладена Богом.

Проте, необхідно визначити межі “природи”. Термін “природа” (лат. “*natura*”), є терміном багатозначним, починаючи від античних антитез “фізіс” (гр. “*φύσις*”) та “номос” (гр. “*νόμος*”), вона майже завжди набуває значення від відповідного протилежного концепту — подібно, як концепт “техне” (гр. “*τέχνη*”) на відміну від примусу (аристотелівське протиставлення між природним і вимушеним рухом), чи антитеза “природа і воля” (лат. “*natura-voluntas*”), що можна спостерігати у Цицерона².

Для св. Томи Аквінського, у людській волі вже є упорядкована “природа”, що відрізняється від довільного судження (лат. *liberum arbitrium*). Воля — формальна тенденція до *Bonum* (доброго у собі), чи суб’єктивно, до блаженства (лат. *beatitudo*), що як для св. Августина, так і для св. Томи Аквінського, вказує на те що воля — не є частиною акту свобідної волі³, хоча й може направляти

1 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 18.08.2019. I. q. 1. art. 1-2

2 Robert Spaemann. Cos'è il Naturale. Natura, persona, agire morale. Dubbio&Speranza 2012. p. 33

3 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 18.08.2019. I. q. 82. art. 1

людський вчинок чи верифікувати його. Тому людський вчинок, може верифікуватись природою, яка є інтелегібільною, тобто упорядкованою внутрішнім законам, закладеним у неї (природу), а через це, може бути “прочитана” і засвідчена особою наділеною інтелектом, тобто людиною. При тому є дуже важливою воля людини, яка прагне добра, що теж є упорядковане природою, оскільки, виходячи з аналогії, максимальним добром — є Бог, бо все добре є від Нього.

Важливо зауважити, що добро, якого прагне людина, фактичне є тим єдиним що може зробити людину щасливою. Святий Тома Аквінський вважає, що щастя є метою кожної людської діяльності. Це говорить про те, що люди зазвичай досягають щастя за допомогою людських дій, тобто дій, втілених через інтелект і волю⁴.

2. 1. 1. Головний принцип морального життя

В основі моральної поведінки, на думку св. Томи Аквінського, лежать не тільки розсудливість, а й моральні знання. Він пояснює, що моральні знання, формуються за рахунок добродісної роботи, вважаючи, що всі люди, які досягли розумного віку і отримали хоча б елементарне моральне виховання, володіють певним моральним знанням, а саме — знанням універсальних моральних принципів. Св. Тома їх формулює як універсальні принципи природного права, тобто принципи, які є завжди актуальними, незалежно від місця і обставин. Основа даного принципу є така: “Робити добро і уникати зла”⁵. По суті, чеснота — є основним елементом моральної поведінки. Людину можна виховати до чесноти, хоча природно, людина відчуває що чеснота є доброю. Проте, св. Тома не заперечує потенційної помилковості людського почуття чи тенденції до несправжнього добра (лат. “*bonum apparens*”), бо інтелектуальні єства, себто люди, носять на собі наслідки первородного гріха,

4 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 18.08.2019. I-II. q. 6

5 St. Aquinas Thomas The summa theologica Translated by Fathers of the English Dominican Province // Точка доступу: <http://www.microbookstudio.com/> // Дата звернення: 18.08.2019, - 9453p I-IIae. q. 18

серед яких — викривлення інтелекту, але й тут св. Тома Аквінський наголошує що даний наслідок не є ультимативним, оскільки людський інтелект зберігає схильність до добра (лат. “*inclinatio ad bonum*”).

Особа, володіє певним знанням про добро, а через природну схильність, тяжіє до нього. Для цього, кожній людині потрібне виховування до доброї звички (лат. “*habitas*”). Звичка є схильністю, що схильна або до здорового, або до хворого, у стосунку до себе чи до іншого. Тому здорове — є звичкою, а у цьому сенсі звичка — є якість⁶. Оскільки кожна чеснота з природи свого слова, передбачає потенцію, спрямовану до досконалості (сповнення): перфекції буття чи перфекції дії, то дана перфекція — є чеснота. Є потенційність, що досягається шляхом здійснення природного акту, так звана природна потенційність, що сама у собі є чеснотою. Але для людини властивою є раціональна сила (потенційність), що не обмежується єдиним актом, але детермінує дії відповідно до звички, а тому людська чеснота — це звичка⁷.

Тому для св. Томи Аквінського якість морального життя залежить від актів які звернені до перфекції у власній потенції, дані акти — є часто звичками, або діями через раціональну силу. Через це добрі звички які направлені до досягнення добра через власні вчинки, та коректне оперування раціональною силою, що виключає дії звернені до злого, є чеснотами. Таким чином, можна назвати головні принципи морального життя: це звичка, та інтелект (верифікований природним законом).

2. 1. 2. Бог у системі моралі св. Томи Аквінського

У вченні св. Томи Аквінського вказано на наслідок первородного гріха. Цей наслідок впливає на зіпсованість природи, попри незмінну тенденцію природного закону до добра. Зокрема, цей наслідок відчуває людський інтелект, який все одно залишається найважливішою складовою людської природи. По перше, інтелект — це подоба Божа у людині. По друге, інтелект — засіб через

6 St. Tommas Aquinas. The Summa Theologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 18.08.2019. I-II. q. 49. a. 1

7 Там же: I-IIae. q. 55. a. 1

який людина спрямовує себе повністю до добра, а тому й здійснює примирення з Богом.

Св. Тома Аквінський розглядає примирення людини з Богом з погляду відновлення Божої дружби. Аквінський стверджує, що розумна душа керує тілом: “Людська душа є вищою і благородною формою. Тому вона переверщує матерію за своєю силою: ця сила називається інтелектом”⁸. У цій ієрархії тіло залишається ієрархічно підпорядкованим душі в тій мірі, в якій душа залишається підпорядкованою Богу. Даніель Шварц стверджує, що для св. Томи мета людини — залишатися пов’язаним дружбою з Богом через відповідність нашої волі до волі Бога⁹. Св. Тома, спираючись на аристотелівське визначення дружби, пропонує людині використовувати свої інтелектуальні здібності для пошуку і пізнання волі Бога. Хоча він визнає, що люди ніколи не можуть повністю знати волю Бога, він стверджує: “Воля Бога не може бути повністю відома нам. Отже, ми також не можемо повністю підпорядкувати свою волю Його волі (sic). Але ми можемо відповідати Йому пропорційно до знань, які у нас є (...)”¹⁰. Іншими словами, оскільки Бог створив людину з певними функціями розумної душі, які можуть і повинні природним чином привести її назад до Бога, дружба з Богом досяжна в деякому сенсі. Св. Тома Аквінський сказав би, що дружба з Богом “можлива і бажана”¹¹.

Св. Тома Аквінський стверджує, що є три природних блага людської природи. Перше — це розум, друге — це природна “схильність до чесноти” і третє — “дар початкової справедливості”¹². Гріх, негативно впливає на два з трьох природних благ: гріх зменшує друге природне благо (схильність людини до чесноти) і повністю знищує третє природне благо (стан початкової справедливості)¹³. Однак гріх не применшує і не руйнує перше благо, що є

8 St. Aquinas Thomas The summa theologica Translated by Fathers of the English Dominican Province // Точка доступу: <http://www.microbookstudio.com/> Дата звернення: 29.08.2019, - 9453р I. q. 76, a. 1

9 Schwartz D. Aquinas on Friendship./ D. Schwartz, - New York: Oxford University Press 2007. 208 p. p. 46

10 Там же: р. 46 // (цитує) S.T. q. 23 a. 7 c. 207-211

11 Там же: р. 125

12 St. Aquinas Thomas The summa theologica Translated by Fathers of the English Dominican Province // Точка доступу: <http://www.microbookstudio.com/> Дата звернення: 25.07.2019, - 9453р. q. 85 a. 1

13 Там же: III. q. 85. a. 1

основоположним для людської природи, а це означає, що здатність мислити, міркувати, вибирати або діяти згідно з розумом — повністю можлива. Зрештою, така здібність є необхідною, щоб мати можливість грішити в першу чергу (бо моральний акт може бути проаналізований розумом).

Однак, гріх дуже сильно впливає на впорядкованість людських звичок. В обох природних благах, порушених гріхом, спостерігається зміна у нахилах людської волі. Згідно зі св. Томою, первородний гріх, унеможливило коректність початкової справедливості, тим самим повністю руйнуючи її і назавжди змінюючи коректну природну схильність людини до добра. Таким чином, воля людини стає ненадійною, оскільки успадковує схильність діяти згідно сама з собою, а не з Божою волею. Гріх ускладнює дію, тому що вводить в оману людську волю, ускладнює пошук знання і дії відповідно до волі Божої. Святий Тома Аквінський пояснює акт страждань і смерть Ісуса Христа як “причину нашого примирення з Богом”¹⁴.

Дві причини, які це пояснюють:

1. Через страждання Христа прощаються гріхи, які порушили стосунки людини з Богом.
2. Страждання Христа — це велика жертва, яка заспокоює Божий гнів як відповідь на гріхи людини¹⁵.

Св. Тома Аквінський наголошує на значенні покаяння. Це раціональна дія, яка включає декілька складових, які потрібно виконати у стосунку (напрямку) до Бога¹⁶.

Покаяння — це не тільки Таїнство, але і моральна чеснота, яка повторно встановлює відносини між кривдником і тим, кому завдано образи. В цьому випадку Бог ображений порушеннями людиною закону, Ним встановленого, і людина зобов’язана визнати та виправити свої гріхи перед Богом. Визнання гріха та покаяння визначається як “послідовність дій і відносин, необхідних для

14 St. Aquinas Thomas The summa theologica Translated by Fathers of the English Dominican Province // Точка доступу: <http://www.microbookstudio.com/> Дата звернення: 25.07.2019, - 9453р. q. 49. а. 4

15 Там же: III. q. 49. а. 4

16 Schwartz D. Aquinas on Friendship./ D. Schwartz, - New York: Oxford University Press 2007. 208. p. 143

того, щоб винуватий у скоєнні гріха спокутував свої помилки в очах ображеного”¹⁷.

Згідно з Другим посланням св. Апостола Павла до Коринтян, 5: 19: “Бог у Христі примирив світ із Собою Самим, не зважаючи на їхні провини, і поклав у нас слово примирення”. І з цього, на думку св. Томи Аквінського випливає, що тільки Христос є досконалим Посередником між Богом і людьми, оскільки своєю смертю Він примирив людський рід з Богом. Святий Тома висуває тезу про спільне блаженство Христа з Отцем. Отже, “для примирення Він” дарує блаженство тим, хто був позбавлений цього — з цієї причини Він ніколи не залишає людей (істинне блаженство без Бога — є неможливим). А тому Він — єдиний Єдиний, хто робить можливим блаженство людини, оскільки дій людини не буде достатньо¹⁸.

2. 2. Вплив Арістотеля на творчість і бачення св. Томи Аквінського

Методика святого Томи Аквінського, як це вже було продемонстровано, опирається на Арістотеля. Поняття, які використовує св. Тома, (серед них: субстанція, матерія і форма, акт і потенційність, категорії, істинність буття, та інші) запозичені з філософської системи Арістотеля. Можна зазначити що Бог Арістотеля дуже подібний до того, як описує Бога св. Тома, перш за все — це Буття надприродне, яке не піддається змінам, є понад часом і простором, більше того, св. Тома погоджується і з тим що Бог є “Думка про Думку”, оскільки субстанція, матерія і форма, швидше лімітували б Абсолютне Буття, замість того щоб характеризувати Його. Звичайно, що св. Тома Аквінський не погоджувався з усім, що було сказане Арістотелем, але використовував те, що не перечило християнському вченню про Бога¹⁹.

Святий Тома Аквінський — це автор, який намагається християнізувати Арістотеля. Основним завданням для св. Томи було виокремити початкову

17 Schwartz D. Aquinas on Friendship./ D. Schwartz, - New York: Oxford University Press 2007. 208. p. 142.

18 St. Aquinas Thomas The summa theologica Translated by Fathers of the English Dominican Province // Точка доступу: <http://www.microbookstudio.com/> Дата звернення: 25.07.2019, - 9453р I. q. 26

19 (див.) Storia Della Filisofia 1. Giovanni Reale, Dario Antiseri. Editrice La Scuola. Brescia 1997, p. 187, 595

раціональну структуру доктрин Арістотеля. Св. Тома відділяє площину віри від площини розуму, хоча автономно, теологія і філософія поєднуються у раціональній теології: завданням раціональної теології є демонстрація преамбули віри (лат. “*praembula fidei*”). Цікавим є також томістичне визначення Бога як “*Ipsum esse subsistens*” (пор. “у собі Суций” / “Самосуций”), що є визначенням яке узагальнює божественні ознаки греко-арабської та християнської традицій. Також важливим є вчення про аналогію між Творцем і творінням, через яке св. Тома пояснює, що абсолютна перфекція до якої прагне усе творіння, — це Бог. У творі “*De unitate intellectus contra averroistas*”²⁰, св. Тома Аквінський виступає проти авероїстичної тези про унікальність інтелекту, пропонуючи натомість арістотелівську доктрину абстракції, надаючи індивідуальному інтелекту усі чинники як потенційного інтелекту (іт. “*l’intelletto possibile*”), так і активного інтелекту (іт. “*l’intelletto agente*”)²¹.

В етиці св. Тома розрізняє площину земного щастя, яка досягається здійсненням природних чеснот, і площину небесного блаженства, для досягнення якого, є необхідними богословські чесноти: “Благодать не зменшує природу, але вдосконалює її”²². І врешті, єдність субстанційної форми в людині, матерія як принцип індивідуації, етичний інтелектуалізм, автономія природи та розмежування між природою (духовною) і функцією (буття субстанційною формою тіла) душі.

Виходячи з тези, що Кальвін опирався на св. Августина, а відтак — на Платона, необхідно є порівняти основні пункти, у яких є відмінності у вченні Арістотеля і Платона. Джованні Реале підкреслює три важливих пункти, що суттєво відрізняють обох філософів:

1. Арістотель суттєво відходить від містичних, релігійних, есхатологічних компонентів. Рідко використовує “міф” як експресію правд віри.

20 St. Thomas Aquinas. *De unitate intellectus contra averroistas* // Точка доступу:

<https://dhspriority.org/thomas/DeUnitateIntellectus.htm#1> // Дата звернення: 22.08.2019. chap. 1

21 (див.) *Storia Della Filsofia 1*. Giovanni Reale, Dario Antiseri. Editrice La Scuola. Brescia 1997, p. 578-583

22 St. Tommas Aquinas. *The Summa Teologica* // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 22.08.2019. I. q. 1. art. 1-2

2. Арістотель зацікавлений природничими і емпіричними науками, а Платон надає перевагу математиці.
3. Арістотель, на відміну від Платона, використовує систематичний метод, намагаючись описувати цілі логічні системи. Платон натомість, є прихильником діалектично-діалогічного методу, який зводиться до виховної мети і має етичну цінність замість емпіричного знання²³.

Св. Тома Аквінський є зацікавлений у систематизації. Інтелект є головним інструментом, без якого даний метод є неможливий. Натомість Кальвін, наближений до сприйняття світу як даності, що відділена від змін через різноманітні процеси. Єдиний процес, який може внести у світ певні зміни, обов'язково повинен бути Божественного характеру. Святий Тома Аквінський — сприймає світ більш емпірично, особливо стосовно світу речей (сотвореного), але опирається також і на універсали, які забезпечують систематизацію, пояснюють закони, вносять порядок логіки і природи в цілому.

2. 3. Співвідношення Інтелекту та Волі у вченні св. Томи Аквінського

У теології св. Томи Аквінського, часто згадуються обидва поняття: інтелект та воля. Проте св. Тома не описував окремо співвідношення між інтелектом та волею. Більшість висновків відносно поєднання цих двох концептів є лексично-логічними²⁴. Святий Тома захищає онтологічну автономію кожної з цих двох частин людської природи. Це стосується щонайменше питань власних актів спричинених інтелектом чи волею людини. Найлегше зауважити дану автономію в таких питаннях: сутність душі та дії які від неї походять, рух потенційних сил людської душі, дії інтелекту та волі та визначення як одна сила діє на іншу.

Тут важливо пояснити, що дана тема стосується самої суті співвідношення та мети обох сил, проте не розглядатиметься об'єкт, не

23 Storia Della Filpsofia 1. Giovanni Reale, Dario Antiseri. Editrice La Scuola. Brescia 1997, p. 131, 187

24 I rapporti tra intelletto e volontà nell'opera di Tommaso d'Aquino. Marco Forlivesi. 1996 // Точка доступу: <http://web.tiscali.it/marcoforlivesi/mf2001r.pdf> // Дата звернення: 22.08.2019. p. 1

аналізуватиметься, як саме відбувається акт, спричинений кожною з сил, та інші деталі.

Воля та інтелект є різними силами, які ведуть особу до різних дій. Інтелект призводить до раціональних актів, мета яких — звершення раціональної мети, а воля призводить до волитивних актів, мета яких — здійснити те що бажає людина. Воля та інтелект породжують власні акти: інтелекцію (іт. “*intellezione*”) та воління (іт. “*volizione*”). Проте не можна заперечити що те, що виходить з бажання, є зрушене формою того, що існує у природі, як і того, що воля бажає добра у тому, що бажає, при тому, що інтелект теж прагне добра. Таким чином, мета обох сил є подібною, оскільки обидві прагнуть до добра. Але св. Тома наголошує на тому, що воля є також і раціональним бажанням, тому без використання інтелекту особа ризикує прагнути не тільки те добро, що є насправді добрим і природним, але й помилкове, що не є добром насправді²⁵.

На відміну від Кальвіна, для святого Томи інтелект (лат. “*intellectus*”), — це сила душі, яка здатна пізнавати і давати правдиве знання природи речей. Через застосування інтелекту особа уникає помилкового вибору, який би привів особу до бажання того що тільки здається добрим, але не є добром насправді. Ба більше: “інтелект направляє волю; тому що інтелектуально відоме добро є об’єктом волі і зворушує волю до себе як до цілі”²⁶. Інтелект, для Аквінського, є Божественного походження, оскільки людська душа бере участь у “світлі інтелекту”²⁷. І попри те що особа відчуває на собі наслідки первородного гріха, людський розум відкриває правдиве знання про речі, а тому ігнорувати цей дар було б найбільшим злом для людини.

25 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 23.08.2019. I. q. 8. art. 1

26 Там же: I. q. 82. art. 4

27 Там же: I. q. 79. art. 4

2. 3. 1. Моральний вчинок та його оцінка

Внаслідок первородного гріха людина отримала певні викривлення в кожній частині власної природи. Тому людина, яка природно бажає добра, може обрати помилково через зіпсованість. Ми спостерігаємо у складових елементах природи людини.

Головними принципами людської дії є інтелект і бажання, що стосується як раціонального (волі), так і чуттєвого. А гріх здійснюється людиною через дефект інтелекту. Чи то хтось грішить з неосвіченості, чи через дефект чуттєвого бажання, чи через пристрасть, чи через дефект волі, що є невідповідністю людини²⁸. Головною відмінністю у сприйнятті якості вчинку між Арістотелем і св. Томою була остаточна мета вчинку. Там, де Арістотель каже про те, що добрий вчинок повинен вести до досягнення природного щастя, згідно зі св. Томою вчинки людини є добрими настільки, наскільки вони удостоюють людину для отримання дару, який можна досягнути по звершенні земного життя: споглядання Божественної Сутності. Та св. Тома не нівелює природне щастя, але підпорядковує його повному щастю — безконечному, до якого тяжить людина. Через це, фундаментальним критерієм морального вчинку залишається “правильний розум” (лат. “recta ratio”), відповідне до “orthós lógos” Арістотеля.

Моральні дії повинні бути абсолютно добровільними, щоб вважатися моральними діями. Абсолютно добровільна дія — це дія, яка виникає і здійснюється зі знання результату дії, що розуміється як мета, і зі знання, що дія є засобом для досягнення мети цієї дії²⁹. Важливо наголосити що моральна дія може бути як і добра, якщо спрямована на добро, так і зла — спрямована на помилкове “добро” (те що не є добром, але через викривлення інтелекту (лат. “ignorantia”), сприйняте як добро).

28 St. Tommas Aquinas. The Summa Theologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 23.08.2019. II. q. 78. art. 1

29 St. Aquinas Thomas The summa theologica Translated by Fathers of the English Dominican Province // Точка доступу: <http://www.microbookstudio.com/> // Дата об'єкту: 23.07.2019, - 9453р. I-Iae. q. 6

Віра у Христа є добра у собі і необхідна для спасіння, але воля не спрямовується до чогось, що їй не пропонує попередньо розум. Тому до того, що було вказане розумом як зло, воля ставитиметься як до злого — не тому що воно є злим у собі, але тому що злим є акцидент, і як наслідок, сприйняте як зло через таке сприйняття розумом³⁰. Для того щоб чинити добре, людина повинна діяти згідно з розумом. Але разом із цим, необхідним є зберігати судження розуму максимально правильним, що для особи пошкодженої гріхом, не є можливим без закону.

2. 4. Система законів у теології св. Томи Аквінського

Святий Тома Аквінський запроваджує новизну сприйняття законів як складових однієї великої системи. Такий підхід базується на декількох важливих елементах. Закон не є списком правил, він не обмежений простором, матерією чи формою. Закон є установою порядку (лат. “ordo”). Людина спостерігає його у природі, прагне досягнути мети звершення закону і для цієї цілі необхідним інструментом є людський інтелект. Застосовуючи систему аналогій, людина приходить до визначення, що весь закон веде до добра, на що людина намагається спрямувати усі свої дії. Тому, керуючись законом, людина може верифікувати власні дії, склад власного розуму і відповідність до закону, якому вона кориться. Святий Тома Аквінський пояснює поняття закону так: “[Закон — це] раціональний порядок, спрямований на загальне благо, оприлюднений тим, хто піклується про громаду”³¹. Безпосередній зв’язок закону з людським розумом є запорукою того, що закон — є критерієм доброї поведінки. Це характеризує людський закон (лат. “lex humana”), однак для усвідомлення повноти даної системи св. Тома за аналогією є більше зацікавлений тим законом, що встановлений Богом: закон означає повну відповідність норми до Божественного інтелекту. Такий закон повинен мати на меті максимальне добро усього творіння. Цей закон називається вічним (лат.

30 St. Tommas Aquinas. The Summa Theologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 26.08.2019: II. q. 19. art. 5

31 Там же: II. q. 90. art. 4

“lex aeterna”)³². Певна міра цього закону, яку людина може досягнути власним інтелектом, є природним законом (лат. “lex naturalis”)³³. За аналогією до природного закону людина укладає власний, що обмежений правилами і мірами покарань за порушення цих правил, він стосується лише до людей, що прагнуть зберегти на меті досягнення щастя, такий закон називається людським (лат. “lex humana”)³⁴. Природний закон є мірилом цього писаного закону. Однак відповідність людського закону до природного закону є достатньо лише для досягнення суто природної фінальності (остаточної мети), якої не достатньо раціональній істоті.

2. 4. 1. Божественний Закон у теології св. Томи Аквінського

Виходячи з розуміння людини, яка є істотою раціональною, можна дійти висновку, що фінальність (остаточна мета) такої істоти не може бути виключно природна. Та даність, що призначення людини є надприродним, вимагає для людини позитивного Божественного закону (лат. “Lex Divina”), через який природний закон стає ефективнішим та набуває кращого визначення для людини. Трактатування Божественного закону не є більше завданням філософії. Теологія передає одкровення закону який передано нам у подвійній формі: Старого і Нового Закону (тобто євангельського), другий з яких сповняє і вдосконалює перший.

Святий Тома Аквінський характеризує Новий Закон як такий, що не є письмовим, тобто не є сумою приписів чи норм, але як “благодать Святого Духа, що дається тим хто вірує у Христа”³⁵, що є вписаним у серці людини. Новий Закон — це здатність, надана людині Богом для досягнення мети людини у сповненні власної досконалості і досягненні досконалого щастя у сопричасті з Богом. Подібно, як “головна мета людського закону — взаємна дружба між людьми, так метою Божественного Закону — є встановлення людської дружби з

32 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 26.08.2019: II. q. 93. art. 2

33 Там же: II. q. 93. art. 3

34 Там же: II. q. 95. art. 2

35 Там же: II. q. 106. art. 1

Богом”³⁶. Тому Новий Закон є законом виправдання, а не осуду людини. Два головні аспекти Божественного Закону (саме Нового): Благодать Святого Духа, яка є внутрішнім даруванням, а також свідчення віри що упорядковують людські вчинки³⁷. Відповідно до цих аспектів св. Тома Аквінський використовує пояснення св. Августина, які той описує у “De Spiritu et littera”³⁸. Св. Августин порівнює Старозавітний Закон, який був “зовнішнім”, а тому служив для залякування неправедних, із Законом Нового Завіту, котрий є внутрішнім законом, даним для виправдання. Далі, св. Августин пояснює слова святого апостола Павла: “І Він нас зробив бути здатними служителлями Нового Заповіту, не букви, а Духа, бо буква вбиває, а Дух оживляє” (2 Кор. 3: 6). Слово “буква” стосується кожного написаного закону, що є ззовні людини, тому навіть “буква Євангелія” погубила б людину, якби Євангеліє не було б внутрішньою лікувальною ласкою віри.

2. 5. Значення Благодаті у системі св. Томи Аквінського

Святий Тома Аквінський описує вчення про Благодать у двох трактатах: “De homine” і “De Deo” (відповідає: Summa Theologiae: Secunda Pars; Prima Pars). Суть Благодаті, яку підкреслює св. Тома, полягає в безкорисному її даруванні Богом через любов. Бог любить усе створіння, але не все створіння спів-вічне з любов’ю Бога. Тому Благодать є для того, щоб доповнити різницю у любові. Бог любить усе “покликане до існування” (Мудр. 11: 25), чим надає усьому природне буття. Але через Благодать Бог ставить раціональну істоту (людину) понад її природу для участі у Божественному добрі, бажаючи своєму творінню вічного блага, яким є Бог³⁹. При цьому св. Тома не знижує значення інтелекту, бо світло інтелекту є достатнім щоб пізнати правду, а Благодать є Божественною допомогою інтелектові людини. Тому людський інтелект пізнає

36 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 26.08.2019: II. q. 99. art. 1

37 Там же: II. q. 106. art. 2

38 (пор.) Augustin. de Spiritu et Litera / Augustine // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf105.html> // Дата звернення: 21. 09. 2019. chap. 17

39 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 22.09.2019: II. q. 110. art. 1

інтелегібільність природних речей, але не може пізнати вищі речі, які перевищують інтелект. Таким чином, людський розум, може збагнути світло віри, пророцтва, Божественне Провидіння тільки через “світло Благодаті”.

Джованні Реале пояснює вплив Благодаті на людський розум через спроможність пізнання Вічного Закону: “Природний закон є даний людському інтелекту, коли Вічний Закон, частиною якого є природний, є відкритий лиш деяким святим через світло Благодаті”⁴⁰. Але це не є головною метою Благодаті, тому що Благодать дається Богом через Божу безкорисну любов до людини, яку та ніколи не зможе заслужити для примирення людини до Бога та виправдання грішної людини — для того, щоб людина у “світлі Благодаті”, направила власну волю відповідно до Волі Божої, а тому, для досягнення вічного блаженства, яким є сам Бог.

Потрібно зазначити, що Благодать є тим, що відібрано у людини за гріх, а значить примирення є тим, що Бог бажає, а людина — потребує. Отже гріх є ремісований, коли людина перебуває “в мирі з Богом”. А Божа любов, за своєю природою, є Божественним актом, а тому вона — вічна і незмінна, тоді як людські та їхня ціль змінюються дії змінюються. Через це людина завжди ризикує втратити Благодать, бо її власні вчинки, можуть бути гріховними. Благодать, як Божа любов є звернена постійно до людини, але людина може відійти від Благодаті. Тоді вона потребуватиме повернення до цього стану, без якого спасіння є немислиме⁴¹. Бог пропонує свою любов постійно для кожної людини, і ця любов є Благодаттю, що прощає гріхи, звертає людську волю до Божої волі, просвітлює людський розум до речей понад ті, які людина може сприйняти власним інтелектом, робить можливим для людини спасіння, а отже, запрошує людину до участі у Божественному блаженстві.

40 *Storia Della Filpsofia* 1. Giovanni Reale, Dario Antiseri. Editrice La Scuola. Brescia 1997, p. 614

41 St. Tommas Aquinas. *The Summa Teologica* // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 13.09.2019: II. q. 113. art. 2

Висновки до розділу 2

Резюмуючи основні положення теології св. Томи Аквінського, можна констатувати значну відмінність позицій св. Томи і позицій Жана Кальвіна відносно моралі, сприйняття людської природи, інтелекту, Благодаті, Закону і загалом, значущості людської особи і її дій стосовно можливості спасіння загалом.

Перш за все, це впливає з різних методик і підходів, якими обоє авторів завдячують античним філософам Платону і Аристотелю. Тому для св. Томи, важливими є емпіричні знання, упорядкування систем і сама можливість пізнання світу, можливість вільного вибору, а головне — застосування відповідних засобів. Такими засобами для св. Томи є воля та інтелект, що є силами душі, Божественним даром, який уподібнює нас за аналогією до Творця. Важливо зазначити, що на відміну від Жана Кальвіна, св. Тома Аквінський не демонізує цих здатностей людини. У Сумі Теології, неодноразово згадується про зіпсованість людини первородним гріхом, але попри це, св. Тома Аквінський не вважає, що людина є приречена, тому й не поділяє фаталістичних поглядів Кальвіна.

Наступним ключовим моментом теології св. Томи Аквінського є сприйняття Благодаті. Воно є суттєвим даром, яке допомагає людині на життєвому шляху до остаточної мети, але св. Тома говорить про Благодать як про стан, який можна втратити. Також, за св. Томою (на відміну від вчення Кальвіна), Благодать не виправдовує злих вчинків людини. Благодать змінює особу, тим і допомагає їй у протистоянні злу, та загалом зближує пошкоджену людську природу з Богом.

Останнім пунктом є Закон. Що стосується Нового Закону (євангельського), то він не слугує для тиранії, але він є внутрішньо зрозумілим для тих хто перебуває у стані Благодаті. Божественний Закон (Новий) не осуджує людину, але виправдовує її. Закон слугує мірою людського вчинку,

верифікації інтенцій людського інтелекту. А також, Закон є порядком, яким упорядкована вся Природа незалежно від впливу гріха на неї.

Розділ 3: Зіставлення двох моральних систем. Подібності і відмінності

3. 1. Стосунки людина до Бога в аспекті теологічних поглядів Жана Кальвіна і св. Томи Аквінського. Порівняння

Жан Кальвін і св. Тома Аквінський є великими діячами свого часу. Звісно, кожен з них намагався дати відповіді на виклики, з якими зустрічались їх сучасники. Обоє виходили з певного контексту, керувались певними засадами, мали певний статус. Часовий період, що розділяв обох теологів, становив майже три століття, а тому й зрозуміло, що виклики для християнства були різні. Важливим аспектом у порівнянні обох теологічних систем є історія, але умовою даної роботи є розгляд двох систем без історичних умовностей (“у вакуумі”), а основним об’єктом порівняння — самі системи, а також відмінність підходів мислителів, на яких опирались методика обох авторів. Надмірний історизм унеможливив би порівняння чистих систем, а також підвищив би ризик обрати одну зі сторін, тим самим установивши упередженість до сторони опонента.

У попередніх розділах було відкрито вчення, на яке опирався кожен: Августин (Платон) — для Жана Кальвіна, та Арістотель — для св. Томи Аквінського. Незважаючи на розбіжності у самих підходах, які Кальвін та св. Тома перейняли у цих вченнях, жоден з авторів не перечив основному твердженню, на яке опиралось усе Християнство відносно людини: людину було сотворено Богом, на Його образ і подобу (Бут. 1: 26)¹².

Слід зазначити, що “примирення вчень” св. Томи та Кальвіна, зіставлення їх ідей, розглядалося неодноразово: особливо яскраві дослідження належать таким авторам, як Джованні Реале, Даріо Антісері, Манфред Свенссон, Девід Вандрюнен, Хортон Девіс, Чарльз Раіс, Арвін Вос і інші. Але окрім подібностей, необхідно визначити ті несумісності ідей, які унеможливлюють таке примирення.

1 St. Tommas Aquinas. The Summa Theologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 16.10.2019: I. q. 72. art. 1

2 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.10.2019. Book III Ch. 7: 6

Вчення про первородний гріх, який псує творіння, є переломним моментом у подальшому вчені св. Томи та Кальвіна. Фактично, і Кальвін, і св. Тома, вказують на можливість спасіння людини виключно через сприяння Бога у цьому процесі. Святий Тома Аквінський наголошує на необхідності “Посередника” для досягнення людиною остаточної мети, що була закладена у людину Богом у творінні³: таке бачення частково подібне до вчення Кальвіна про “Посередництво”. Але Кальвін вказує на особисту винуватість кожної людини в грісі Адама, стверджуючи, що всі люди підлягають засудженню через провину Адама, бо кожен вважає, що не заслуговує такого покарання, й тому всі повинні розплачуватись за гріх Адама непомірною ціною. Проте, “раз за цей злочин усіх покрито ганьбою”, то всі несуть відповідальність за цей гріх та є проклятими⁴. Натомість, св. Тома говорить, що наслідком гріха є знак на усьому людстві, який відбирає у людини “дар початкової справедливості”⁵, але не змінює людської душі, бо душа, будучи “інтелектуальною субстанцією”, залишається незіпсованою⁶. Фактично, таке бачення св. Томи демонструє значущість людських дій. Для св. Томи, Благодать дається у Таїнствах, що здійснюються в Церкві, але Благодать не дається людині просто, навіть якщо це є Божественний дар: необхідна людська свобідна воля і праця над собою. Наявність виконання цих умов вимагається Божою справедливістю, яка проявляється як “пряма відповідь на людські потуги для спасіння”. Це не є “винагорода за вчинок”, але “Боже дарування усім, хто цього бажає і готовий йти на певні зречення заради цього Дару”⁷. Бачення св. Томи Аквінського є дуже важливим, бо передає доктрину Католицької Церкви, але згодом стає точкою зіткнення між Протестантизмом (включно з Реформацією) і Католицькою Церквою, від якого відштовхувалось реформаторське богослов’я.

3 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 16.10.2019: III. q. 26. art. 1

4 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/535> // Дата звернення: 16.10.2019. Book II Ch. 2

5 St. Aquinas Thomas The summa theologica Translated by Fathers of the English Dominican Province // Точка доступу: <http://www.microbookstudio.com/> // Дата звернення: 25.07.2019, - 9453p. q. 85 a. 1

6 Там же: I. q. 75. art. 4

7 Там же: III. q. 60-62

Гріх слід розглядати як корінь великих онтологічних змін в обох системах, але глобальність даних змін сильно відрізняється від системи до системи. Святий Тома Аквінський залишається вірним методиці Арістотеля, а тому вивчає людину у світі, що в першу чергу є Божим творінням. У цій системі гріх є джерелом негативних змін у природі. Їх спровокував первородний гріх. Людина — це таке ж творіння Боже, вона є добра, хоча й пошкоджена гріхом. Їй притаманно бажати добра і перевіряти інтелектом правдивість цього добра. А через аналогію, отримуючи пізнавальний досвід у вивченні природного закону, скеровує свій інтелект та волю до максимуму, який перевищує людські сили у пізнанні й потребує Божественної допомоги — Благодаті⁸. Натомість, Кальвіну притаманні тенденції до абсолютизації концептів, наприклад, через гріх вся природа є проклята і людина не може скерувати душевні сили до Бога, навіть та, що знає заповіді, бо людських сил для цього не є достатньо. Без Благодаті, на думку Кальвіна, людина є приречена повністю. Виходячи з такої універсалізації, немає жодного сенсу шукати Бога за аналогією у світі речей. Досконалість Благодаті полягає у пізнанні Бога тільки через віру. Людина може спостерігати красу і порядок у творінні, але жодне пізнання без Благодаті є неможливим⁹.

Спасительна дія Христа також по різному описана обома авторами. Кальвін пояснює “фаталістичну” позицію людини максимальністю відкупительної дії Христом на хресті¹⁰. Христос відкупив “прокляту людину”, що не може здійснити Закону, і через Благодать яку Він “одружив” для нас, поставив людство понад Закон, бо Закон був на засудження, а Благодать усиновлює грішну людину через віру в Христа. Тому жоден злий вчинок, здійснений слабкою людиною через слабкість, не зможе перевищити Спасіння,

8 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 18.10.2019: I. q. 80. art. 1, q. 79. art. 4, q. 105. art. 3, 4

9 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Christian Classics Ethereal Library // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/institutes.toc.html> // Дата звернення: 21.10.2019. Book I Ch. 5, Bool II Ch. 3

10 Там же: Bool II Ch. 6

здійсненого Христом на хресті, та Благодаті яку люди через Нього отримали¹¹. Головним чинником для спасіння відкупленої особи є віра.

У “Сумі Теології” св. Томи Аквінського смерть Христа є причиною спасіння людства: бо це була Воля Отця, щоб Хресною смертю було відкуплено людину. Христос, помер за гріхи людства¹². Благодать є допомогою для людини, силою, яку особа отримує по Божій Волі, бо Бог дарує її усім, але це також є і стан людського життя, що є у синергії з Божою Волею. Тому той, хто грішить, втрачає Благодать, бо перечить власним вчинком (власною волею) Божій Волі¹³. З цього стає зрозуміло, що Благодать є необхідна для спасіння, але не як якась окрема духовна сила, що може відкрити речі, які перевищують розум: бо це радше відповідний стан, який у своїй повноті можливий тільки при відповідній якості життя особи.

Св. Тома наголошує на якості життя і на повному застосуванні сил людської душі, що робить особу відповідальною за стан свого життя. Натомість, наголос Кальвіна — на абсолютності Відкуплення, що перевищує усі людські намагання. Суть даної логіки — Абсолют, який залишає особу грішником, але з прокляття, пасивно переносить до спасіння. Таким чином, людина є пасивною щодо власного спасіння. Попри певну близькість поглядів, значним чином проявляється їхня величезна відмінність в аспекті відносин Бога і людини. Як ми бачимо, з одного боку, св. Тома Аквінський розуміє Бога як “універсум”, який дає надію на прощення, проте — із задіянням вагомих сил людської душі. З іншого боку, твердження Кальвіна про можливість спасіння тільки через Благодать, яка є майже статична, представляє максимально песимістичний образ людини.

Наступним кроком у даній праці є порівняння морально-етичних аспектів людського життя, а також засобів, необхідних для реалізації морального життя.

11 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Christian Classics Ethereal Library // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/institutes.toc.html> // Дата звернення: 21.10.2019. Book I Ch. 5, Book II Ch. 17, Book III Ch. 11

12 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 18.10.2019: III. q. 50. art. 6

13 Там же: II. q. 109. art. 6-9, q. 110. art. 2, q. 113. art. 1-7

3. 2. Морально-етичний аспект життя людини: інтелект, закон та свободна воля людини

Морально-етичний аспект життя людини, а також природні засоби для реалізації цього аспекту, у Жана Кальвіна і св. Тому Аквінського ще більше відрізняються. Важливо зазначити, що відмінність чи подібність, у даному контексті, залежить від визначення природи інтелекту, закону, свободи і тому подібного.

Раціональність для системи св. Томи є дуже важлива, через те, що сама система є раціональна: усе впорядковано в розумний спосіб, та усе творіння відповідне до власної природи у розумний спосіб: інтелективність (інтелігібельність) покладена в основі усього творіння¹⁴, і окрім того, що людина розуміє все інтелективне власним інтелектом, визначає порядок який був укладений у все творіння, та не суперечить сам собі. Світ є розумним, а це, відповідно, повинно привести раціональну істоту до розуміння, що джерелом розумності є Той, хто посідає розумність: таким чином, св. Тома пояснює, що тільки для Бога Його інтелект є Його сутністю, а для усіх раціональних істот (що застосовують інтелект), інтелект є силою душі, яку ці істоти посідають в тій чи іншій мірі¹⁵. В інтелектуальній силі душі, св. Тома вбачає Божественну подобу людини, бо саме ця сила здатна досягнути досконале щастя, навіть якщо у відношенні до посідання людиною інтелекту є істоти, що посідають цю силу у більш досконалий спосіб¹⁶. Тому й Вічний Закон, частина якого є відкрита людині через Природний Закон, є раціональний. Поняття “Вічний Закон” означає раціональний задум і план Божий для усього творіння. Вічний Закон не є просто раціональною установою Бога. Вічність існування Вічного Закону забезпечена природою цього Закону: Вічний Закон — частина Божого “ratio”¹⁷. Відповідно до цього, можна дійти висновку, що все добре є раціональне. Це

14 St. Tommas Aquinas. The Summa Theologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 19.10.2019: I. q. 85. art. 1, 2

15 Там же: I. q. 79. art. 1-4

16 Там же: I. q. 77. art. 2

17 (див.) Mark Murphy. Natural Law and Practical Rationality. Cambridge University Press 2001. pp. 40-48

стосується не лише інтелективності творіння (істот), але й верифікації людських вчинків¹⁸. Таке твердження походить від природи раціональності, яку св. Тома імплементує у свою систему. Гріх чи пристрасть можуть змінювати рівень раціональності людського вчинку, але добрий вчинок завжди є раціональним, натомість злий — втрачає у раціональності.

Співвідношення людської волі до людського інтелекту є співвідношенням двох сил душі, які хоч і різні за застосуванням та спонукають до різних дій, все ж звернені до добра. Людина також має у диспозиції природне “відчуття” відносно принципу добрих дій, але здійснює гріх тоді, коли воля відкидає вплив сили інтелекту¹⁹. Тому, важливо розуміти, що для св. Томи воля повинна регулюватись і формуватись правильним інтелектом, бо це віддаляє людину від бажання помилкового “добра” (що не є насправді добром)²⁰. Тут виявляється особливість Божественного Закону, бо цей Закон перевищує людський розум, тому й його розуміння відкривається через Благодать. Але це, водночас, не перечить і не нівелює сили людського інтелекту, через що людина повинна й надалі зростати в досконалості цієї сили. Інтелект є корисним для якісного морального життя людини, що допомагає жити чесноливо. Св. Тома Аквінський зауважує, що й чесноти сприяють раціональному вдосконаленню людини. Це стосується не лише інтелектуальних чеснот. Повторюючи слова св. Августина: “Чесноти — добрість (якість) розуму, завдяки якій живемо справедливо”²¹, св. Тома вказує на співвідношення якісного морального життя і розуму.

Св. Тома Аквінський упорядковує систему, де різні рівні онтології є логічно пов’язані. Таке читання реальності веде до порядку, у якому людина не лише має знання про світ речей, виходячи з досвіду, але й знає фінальність (доцільність) усього творіння, і за аналогією — розумом здатна визначити необхідність існування Бога, навіть якщо людський розум не здатний в повноті

18 *Storia Della Filpsofia* 1. Giovanni Reale, Dario Antiseri. Editrice La Scuola. Brescia 1997, p. 611

19 Там же: p. 611-612

20 St. Tommas Aquinas. *The Summa Teologica* // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> //

Дата звернення: 19.10.2019: I. q. 82. art. 4

21 Там же: II. q. 55. art. 4

пізнати Його. Через інтелект людина здатна визначити якість свого вчинку, але й загалом може впевнено опиратись на свої знання. Гріх, як такий, є фактором зіпсування, але усвідомлення того, що зло, до якого призводить гріх, є певним паразитичним існуванням “у іншому”²², пояснює те, чому навіть гріх не здатний повністю знищити чи протиставити самій собі “добрість у собі” Божого творіння.

Для Кальвіна бачення св. Томи, як і вся схоластика, якій протиставиться Реформація, є неприпустимим, оскільки це приносить “згубну” філософію у Християнську доктрину²³. Тому все вчення Кальвіна базується на вірі.

Для Кальвіна, знання про Бога є природним знанням людини — знанням, яке не є пов’язане з людським інтелектом²⁴. Інтелект — зіпсований, як і людська воля. Кальвін наголошує, що “немає чогось гіршого, що так ефективно блокувало б Дух, аніж впевненість у власному інтелекті”. Але зіпсованість інтелекту, як і “відсутність” свободної волі — це наслідок гріха, який усе людство перейняло у свою природу. Великий ризик такого підходу проявляється в абсолютистському підході до гріха: фактично те, що для св. Томи є неприпустимим через добру сутність буття, для Кальвіна стає основною опорою пояснення величності відкупительної дії Христа²⁵. Фактично, підхід Кальвіна майже повністю унеможлиблює пошук подібностей у вченнях обох авторів. Проте, що стосується Закону, можна зауважити деякі відповідності, які є подібностями трактування і формулюваннями, схожими між собою, хоча це не стосується самого процесу виконання чи узгодженості із Законом. Кальвін говорить про друге застосування закону, яке є “тиранією страху”, бо ніхто не здатний виконати закон, але численних він стримує страхом за покарання²⁶. І це пояснюється відсутністю Благодаті, а отже — розповсюджується на Старий та Новий Завіти. Св. Тома зауважує дещо подібне стосовно Старого Закону

22 De Malo. Tommaso d'Aquino. Bompiani 2007. q. 1. a. 1

23 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Christian Classics Ethereal Library // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/institutes.toc.html> // Дата звернення: 21.10.2019. Book III. Ch. 2, 24

24 Там же: Book I. Ch. 2, 1

25 Там же: Method and arrangement, or subject of the whole work. 24

26 Там же: Book II. Ch. 7, 10

(Старий Завіт), оскільки Закон, який був добрий, бо підпорядковувався Божому порядку, наказував не чинити тих гріхів, зло яких можна зрозуміти природним розумом: пожадання, вбивство та інше. Тому Закон, оскільки він пророкував прихід Спасителя, був допоміжним для добрих людей, хоча багатьох він тільки стримував²⁷.

Таким чином, Закон є своєрідним дзеркалом. Бо, як і у дзеркалі людина виявляє недоліки свого обличчя, так у Законі бачить своє безсилля. Стосовно наслідків цього беззаконня Кальвін вказує на прокляття. Бо той, хто “не має сили слідувати праведності, обов’язково занурюється в болото беззаконня, і це беззаконня негайно супроводжується прокляттям”²⁸. Фактично, це ще раз підкреслює пасивність людини у системі Кальвіна. Для спасіння людини, що є кінцевою метою кожного, необхідна Благодать. Але й поняття про Благодать, умови її отримання і наслідки, також дуже відрізняють як і в Кальвіна, так і у св. Томи Аквінського Благодать пов’язана зі Спасінням.

3. 3. Вчення про предестинацію у теологічних системах Жана Кальвіна і св. Томи Аквінського

Відмінність підходів у поясненні значущості людини та її спроможності вести моральне життя, залежить від цілісності системи, а також від точок опори даних систем. Окрім аналізу методологій, які були властиві св. Томі Аквінському і Жану Кальвіну, було визначено протилежність думок Кальвіна майже на всіх напрямках трактуванням св. Томи. Проте, як це вже було зазначено, Благодать є обов’язковою для спасіння в обох системах. Кальвін визначає Благодать як єдиний шлях спасіння, а св. Тома наголошує, що людський розум є достатній для досягнення природної остаточної мети для людини. Однак Бог, через Божественний Закон, запрошує до того, що перевищує людину і всі її природні інтелектуальні потуги, а тому через

27 St. Tommas Aquinas. The Summa Theologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 21.10.2019: II. q. 98. art. 6

28 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Christian Classics Ethereal Library // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/institutes.toc.html> // Дата звернення: 21.10.2019. Book II. Ch. 7: 6-12

Благодать, відкриває людині те, що не було доступне людині без Благодаті²⁹. Для цього необхідно визначити, як саме особа отримує Благодать, та чи існує певна предестинація для людини в отриманні Благодаті, а як наслідок — у Спасінні?

Теологія святого Томи, як і більшості середньовічних мислителів, була відкинута Реформацією. Але цим вчинком було відкинута велику кількість тих богословів, яким була притаманна августинська інтерпретація святого апостола Павла, а отже, й акцентування на виключній цінності Благодаті. Святий Тома детально вивчає питання предестинації у “Summa Theologiae” і в “Summa contra Gentiles”, чим закладає основу для подальшого вивчення цього питання в Католицькій Церкві³⁰.

Св. Тома Аквінський вважає предестинацію субсистентною Провидінню³¹: щоб це зрозуміти, необхідно усвідомити його вчення про Провидіння. Божественне Провидіння забезпечує концептуальні рамки суцього, воно пояснює рух творіння та дії, які це творіння здійснює. Найважливіше серед усього, що може пояснити Провидіння, це фінальність (скерованість до остаточної мети) творіння. Св. Тома розділяє Провидіння на дві складові: як обґрунтування упорядкованої фінальності (лат. “finis ultimus”), або Божественний план для всього суцього, а також як владну силу для виконання цього плану. Перша складова — вічна, а друга — часова³². Зрозуміло, що фінальність, яку Бог визначив для кожного творіння, і є Провидінням Бога, а оскільки вона є вічна, то походить напряду з Божої Волі, що задумана Божественним Інтелектом. Тому, коли можливо розрізнати людську волю та інтелект, то “Божественна Воля та Інтелект є єдиними”. І оскільки Бог є достатньою Причиною кожного контингентного буття, то висновком є те, що

29 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 21.10.2019: II. q. 109. art. 3-5

30 John Paul II, encyclical, Fides et Ratio // Точка доступу: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091998_fides-et-ratio.html // Дата звернення: 01.11.2019. 43, 58

31 St. Thomas Aquinas on Providence and Predestination. Lee H. Yearley. Anglican Theological Review 49 (1967): 409

32 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 21.10.2019: I. q. 22. art. 1, 3

“все управляється Божественним Провидінням”³³. І хоч одна річ може бути спричинена іншою, то ніщо не може уникнути того, що є спричиненим Універсальною Причиною, через що навіть людська свободна воля є спричиненою Богом. Першопричинність Бога, проте, не включає у себе вторинні причини, хоч і ті часто є засобами здійснення Божественного плану. Але Божественне Провидіння не робить контингентні речі необхідними, хоча те, що відбулось у часі та просторі, незалежно від контингентності чи необхідності, неминуче залишається у бутті³⁴. Тому, хоча Бог не є причиною усього, що відбувається, Він завжди є і буде Вищою Причиною. Через Божественне Провидіння та Владу все актуалізується і може досягнути власної мети.

Провидіння інтегрується у концепцію предестинації св. Томи Аквінського. Предестинація — це спрямування людини як раціонального буття до цілі, що перевищує людську спроможність осягнути її самостійно. Цією ціллю є “вічне життя, суттю якого є бачення Бога, вищого над усім” (S.Th. I: q. 12. a. 4), а це перевищує досягнення людиною природної досконалості, тому причина предестинації є у Бозі, як і Божественне Провидіння³⁵. Цю концепцію св. Тома переймає в Августина³⁶. Як святий Августин, так і св. Тома підкреслюють першість Благодаті для предестинації. “Доля обраних”, базується на впевненості щодо незмінності Божественної Волі, хоча “наперед обрані” потребують “зберегтися вірними до кінця”, у чому їм може допомогти дар наполегливості³⁷. Святий Тома Аквінський опрацьовує цю доктрину, опираючись на власні трактування про природні причини та першість причинності існування усього від Бога. Загалом, томістичну доктрину про предестинацію можна пояснити за такими темами: причина, ефект, міра та ціль.

33 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 21.10.2019: I. q. 22. art. 2

34 Там же: I. q. 22. art. 4

35 Там же: I. q. 23. art. 1

36 Reginald Garrigou-Lagrange. Predestination: The Meaning of Predestination in Scripture and the Church. Rockford, IL: Tan Books and Publishers 1998. pp.240-323

37 Augustine. De corruptione et gratia // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf105.html#summary> // Дата Звернення: 21.10.2019: VIII: 17, 18

А оскільки причина (Божественна Воля), ціль (вічне щастя у спогляданні Бога) і наслідок (просвітлення інтелекту), були вже частково розглянуті, то потрібно зосередитись на мірі, тобто поширення Благодаті та можливість універсальності предестинації для всіх людей (або її обмеження).

Святий Тома розрізняє між обраністю і предестинацією. Обраність є вибором Божественної Благодаті, а предестинація — це призначення людини до Вічності. Предестинація є першою, бо є Божественною Волею для здійснення остаточного задуму щодо людини, а обраність слідує за нею, бо є дією для осягнення остаточного задуму, проте цьому всьому передують Божественна любов³⁸. Отже, Бог бажає Спасіння для всіх людей. Це підкреслює як безмежність Божественної любові, так і універсальність Божественного задуму. Св. Тома не намагається пояснити такий вибір Бога, подібно як і св. апостол Павло та св. Августин, але це впливає з самої системи св. Томи Аквінського, бо Бог є максимумом у всьому доброму: у всьому що походить від Нього за аналогією, або від усього, що є (бере свій початок) у Бозі.

Слід розуміти різницю між обранням (лат. “electio”) і буттям обраного (лат. “dilectus”), бо Бог обирає (дарує буття обраного) до того, як вільна особа могла б віддалитись своїми вчинками від Першого Образу, що означає безкорисливість любові: “Не в тому любов, що ми полюбили Бога, а що Він полюбив нас...” (1 Ів. 4: 10). Але Бог й вибирає тих, що бережуть Перший Образ: “Ісус же поглянув на нього з любов’ю...” (Мр. 10: 21). Бог обирає тих, кого любить, через що добро у них зростає. Але любов Бога логічно передують вибору³⁹. Цим, св. Тома Аквінський пояснює що буття обраного є у кожній людині, бо не було б окремої людини, якби та не була покликана Богом до життя з любові, а отже, ця любов не може обмежуватись. Проте, є обрані, що відповідають Першому Образу і своєю згодою на Божественну Волю стають інструментами Божественного Провидіння. Так св. Тома пояснює життя

38 St. Tommas Aquinas. The Summa Theologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 21.10.2019: I. q. 23. art. 4

39 Там же: I. q. 23. art. 5

“ексклюзивних” святих (Богородиця, Іван Хреститель та інші)⁴⁰. Кількість “наперед обраних” — це не є кількісна сума визначених членів, але заздалегідь повнота обраних, призначених до Спасіння Божим “власним визначальним рішенням і вибором”⁴¹. Святий Тома припускає, що кількість обраних еквівалентна кількості ангелів, які впали з неба, щоб компенсувати їх втрату (ніхто з людей не знає їх кількість, а тому й усе людство може входити у ці ряди)⁴². Але св. Тома Аквінський не настоює на визначенні, бо дане питання не може бути вирішене людиною: бо тільки Бог знає, хто точно буде врятований. Факт безмежної любові до людини, яку Бог кличе до життя, не обмежується людською природою, але поширюється у повноту людського щастя — Спасіння. Різниця у дарах, що їх отримує кожна людина, утворює людську неповторність і доповнює загальну “картину” Божественного Провидіння, але не обмежує нікого.

Визначення предестинації, яке дає Кальвін, сильно відрізняється від томістичного, бо св. Тома Аквінський аналізує предестинацію через Провидіння, а Кальвін розділяє ці поняття і розглядає їх у різному ключі. Предестинація, за виданням 1539 року: (“Про предестинацію і провидіння Бога” — “De praedestinatione et Providentia Dei”), передує Провидінню, бо “предестинація стосується порятунку, а Провидіння — до Божественного упорядкування минулих, теперішніх і майбутніх речей”⁴³, тобто, предестинація — необхідна умова, через яку стає можливим Провидіння. А оскільки предестинація пояснює порятунок, то головною опорою впевненості Кальвіна є Благодать, без якої неможливо виявити наперед обраних. Кальвін визначає предестинацію як “Божий декрет”, через який саме Бог визначає, який стосунок до Нього матиме кожна людина. “Це означає, що умови не є рівні: одні призначені на життя вічне, інші — на вічне прокляття. Тому, будь-яка людина є

40 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 21.10.2019: III. q. 27

41 Там же: I. q. 23. art. 7

42 Там же: I. q. 23. art. 6

43 Richard A. Muller. The Unaccommodated Calvin // Точка доступу: <https://ru.scribd.com/document/240277066/Richard-Muller-The-Unaccommodated-Calvin> // Дата звернення: 23.10.2019. 122

створена для того чи іншого, або вона задалегідь приречена на життя, або на смерть”⁴⁴. Хоча і Кальвін, і св. Тома будують поняття предестинації на Божественній суверенній свободній Волі, в основі пояснення Божественної Волі, лежить відмінність їхнього сприйняття природи цієї Волі. Для Кальвіна, Бог визначає стосунковість кожного індивідуально до Себе (певний Божественний “волюнтаризм”), а для св. Томи Аквінського, Божественна Воля є єдиною з Божественним Інтелектом, тому, бажаючи спасіння для всіх, при збереженні свободної волі кожної людини, Бог не може Собі суперечити, а отже, любить кожного, але при тому залишає людину вільною обирати.

Для Кальвіна, заслуга спасіння є тільки Божа, як і для св. Томи, проте, для св. Томи Аквінського це впливає з причинності Бога, а для Кальвіна — з авторитету Волі, а тому добрі справи, що беруть свій початок у відродженому Благодаттю серці людини, в жодному разі не заслуговують уваги⁴⁵. Отже, “Благодать є передбачена тим, кому передбачена Слава”⁴⁶. Наполегливими, для Кальвіна, не є ті, хто докладає зусилля до свого зросту через вчинки, але ті, що наполегливо вірять, бо у вірі є впевненість обраних у Благодаті⁴⁷. І незважаючи на те, що “найвищою і останньою метою” предестинації є Божественна Слава, різниця у визначенні цінності морального життя є колосальна. Бо якщо для св. Томи Аквінського моральне життя є невід’ємною частиною природи раціональної істоти, то для Кальвіна моральне життя немає жодної цінності. Оскільки увесь рід Адама “проклятий і зовсім прогнилий” і людина не може сама побачити добро, надія залишається лише на Благодать⁴⁸. Важливо наголосити на тому, що для св. Томи предестинація має цінність для всіх людей, вона є універсальна через природу Божого інтелекту та безмірну Божественну любов, тому немає нічого, щоб змінити цю Волю, а для Кальвіна предестинація,

44 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Christian Classics Ethereal Library // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/institutes.toc.html> // Дата звернення: 23.10.2019. Book III. Ch. 21: 5

45 John Calvin. Commentary on Romans // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/calcom38.html> // Дата звернення: 23.10.2019. Ch. 2. 4

46 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Christian Classics Ethereal Library // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/institutes.toc.html> // Дата звернення: 23.10.2019. Book III. Ch. 22: 9

47 Там же: Book III. Ch. 24: 6

48 Там же: Book II. Ch. 3: 1

маючи подібну природу, є прерогативою тільки обраних, яким неможливо змінити ніяк цю Божественну Волю.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи цей розділ, можна остаточно визначити основні пункти розходження обидвох авторів. Ця відмінність виявляється у стосунковості між Богом та людиною, у природі закону, у природі людини та її онтологічної цінності, у цінності дій людини, у можливості Спасіння та критеріях уможливлення Спасіння для людини, а тому і в обраності чи приреченні індивідуума, і в результаті — у баченні Божественного плану.

Визначивши ці пункти, важливо наголосити, що для кожного з авторів вони невіддільні від цілісної системи, бо окремо неможливо пояснити ані морального життя, ані моральності особи, ані сили, яка стимулює людину до моральності. Св. Тома Аквінський пояснює теоцентричну структуру своєї системи на основі емпіричного досвіду, бо у світі речей, він розпізнає аналогію, ступені досконалості, а також — розумний порядок. Тому й порядок, який перевищує інтелект, залишається порядком. Бог не може бути волонтаристом, бо Воля і Інтелект у Бозі — єдині. Людина, будучи раціональною істотою, прагне до цієї єдності волі та інтелекту. Тому все, що раціональне, є добре. Людина, яка власну волю схиляє до інтелекту, не помиляється. Тому й людський вчинок має значущість, навіть якщо максимальної суми цих вчинків не є достатньо, щоб заслужити Благодать. А Благодать, у свою чергу, теж знаходить своє місце у Провидінні, що є Божественним задумом відносно усього творіння. У цій системі предестинація є зверненням до людини, оскільки вона людина: предестинація не обмежує і не вивищує нікого над кимось, хоча й дари Благодаті є різні. Фактично кожен з тими дарами, які отримав від Бога, знаходить своє місце і роль у Божественному плані, якому, проте, може й

перечити кожен, оскільки має свободну волю. Людський вчинок має величезну значущість, хоча й найгіршого грішника Бог не відкидає, бо Бог не суперечить Собі.

Система Кальвіна, хоча, теж є теоцентрична, не відкриває жодного розширеного знання про Божественне, бо лише Благодать відкриває обраним те, що зіпсованому інтелекту, впізнати неможливо. Людське прокляття внаслідок гріха поглинає усі людські намагання, ба більше: нівелює людські вчинки. Бо, навіть, якщо суми людських вчинків не є достатньо, щоб заслужити Благодать, сам вчинок втрачає ще свою значущість, як такий. Тому Кальвін і пояснює неможливість ототожнювання “християнського життя” з “моральним життям”, бо моральне ніяк не допоможе людській душі, а християнське має цінність тільки для тих, хто перебуває у Благодаті, зберігаючи непохитну віру. І для цих “обраних”, слабкість тіла і зіпсована природа яких не змінюється, чеснота не має моральної цінності, але оскільки вони вибрані, то вже прощені та відкуплені. Натомість за св. Томою Аквінським чеснота є основою для розсудливих, бо моральне життя людини полягає у постійному зрості, ціллю якого є не лише вічне блаженство, але й узгодженість власної волі з Волею Божою, щоби Провидіння було укорінене у кожному, і таким чином, щоби прилучитись до Божественного плану.

Загальний висновок

Система моралі є дуже специфічним предметом дослідження, який важко верифікувати об'єктивно, як універсальну і непомильну систему. Об'єктивність моралі є можлива, якщо існує універсальне правило, яке упорядковує мораль під незмінні норми. Але необхідно зрозуміти, що універсальність і об'єктивність є дві окремі характеристики, бо універсальність є додатковою характеристикою, якщо мораль об'єктивна¹. Святий Тома Аквінський і Жан Кальвін, базують свої вчення на основі віри, що об'єднує багатьох християнських дослідників, але головною проблемою є неможливість унітарного підходу, оскільки віра, не є емпіричною даністю, а тому будь-який автор що веде свої дослідження у даному полі, в тій чи іншій мірі, буде суб'єктивістом. Навіть якщо посилатиметься на різних авторів, матиме тенденцію наголосити на більшій об'єктивності того, який буде йому більше симпатизувати. Така умовність забезпечує наявність прихильників різних систем та бачень, які, впливаючи з досвіду віри, не мають підстав вважати власну точку зору більш об'єктивною за ту, яка їй суперечить. Через це, багато авторів, які аналізують дві системи в релігійному чи іншому аспекті, який характеризується на релігійному досвіді, будуть схилитись до тієї ідеї, яка їм буде ближча. Тому дослідження П. Воса, Т. Беза, Р. Кінгдона, А. Дгофура, Б. Ніколл'єра, Р. Боденманна, Ф.Б. Каваллі, Р.Д. Муї та інших, краще описують саму систему, на якій ці дослідники базуються, проте, необхідно розуміти, що у зіставленні з іншими системами, наголос стоятиме на “конформації” іншої системи до базису.

У першому розділі, було детально розглянуто моральне вчення Жана Кальвіна у Інституціях християнської віри, де Кальвін пояснює суть власного підходу. Теологічна система, яку Кальвін описує у першій книзі Інституцій, базується на августинівському підході. Тому, при детальному аналізі,

¹ Прокофьев Андрей Вячеславович. “Объективность и универсальность морали: проблема соотношения” // Точка доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/obektivnost-i-universalnost-morali-problema-sootnosheniya> // Дата звернення: 21.11.2019

виявляється методика Платона, що характерна використанням міфу як інструменту. Через це сприйняття дійсності світу відбувається через віру, оскільки суть зіпсованої природи не відкривається через річ, але через певне знання, яка вже закладена у людині, хоча й неповне і не пояснює феномен “зіпсованості” уповні. Людина просто знає те, що Бог є, що є гріх і що є закон, вона знає що існує певна ієрархія де Бог є над усім, але ці знання є відблиском того, що людина посідала до гріхопадіння². Віра є опорою людини і тільки вона забезпечує певні гарантії для неї. А тому, головне джерело вчення про мораль, про людину, про можливість спасіння та інше є Святе Письмо³. На основі цього підходу, було проаналізовано бачення Кальвіна до гріха, природи людини, морального життя, закону та Благодаті у другій та третій книгах Інституцій.

Кальвін, знову ж таки, пояснює сучасний стан людини через зіпсовану природу, що є наслідком гріха. Інтелект, як частина людської природи, має згубний вплив на особу переконану у досвіді, чи базуючу певні вчення на емпіричному чи іншому досвіді, через інтелектуальний аналіз. Критика Кальвіна на філософські підходи, виражає ненадійність конструктів людського розуму⁴. Тому єдиною надією для людини є Христос, як Посередник між Богом та людиною. Це стосується не тільки спасіння, але глибоко пов’язане з моральним життям. Через вчення про три застосування закону, Кальвін пояснює, що саме віра, яка є наслідком Благодаті у людині, змушує виконувати закон як щось природне, а не через страх⁵. Проте Кальвін не виключає слабкості обраних осіб на яких є Благодать, що демонструє фаталістичний погляд Кальвіна про людську природу. Це ще раз видає прихильність Кальвіна до методик Платона. Моральне життя тому й не залежить від намагань людини, воля та інтелект якої є зіпсовані гріхом. Вирішальною складовою цієї системи стає вчення про Благодать, яка є символом Божої обраності у людині. Благодать відкриває людині знання про фатальну зіпсованість, що заставляє не так

2 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Christian Classics Ethereal Library // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/institutes.toc.html> // Дата звернення: 21.11.2019. Book I. Ch. 1-4

3 Там же: Book I. Ch. 6

4 Там же: Book II. Ch. 1-5

5 Там же: Book II. Ch. 7-8

виправити своє життя, скільки нейтрально відноситись до гріхів які чинить людина, оскільки для проклятих вони є природні, а для обраних — притаманні, оскільки зіпсована їх природа, але навіть гріх не є впливовим фактором судження про моральність чи чеснотливість людського життя. Найгіршим вчинком який здійснює людина — це сумнів у вірі. Але й це є ознакою проклятих. Тому завершуючи перший розділ важливо наголосити, що для Кальвіна “моральне життя” є філософською концепцією яка лише заплутує людей, бо “добрим життям” є “християнське життя”, що само собою, характеризує основу правильності чи неправильності життя, але не забирає фактору зіпсованості людської природи, а тому й анулює можливості впливу людини на свій онтологічний стан⁶.

У другому розділі, було проаналізовано основні відмінності підходу системи моралі святого Томи Аквінського. Наголос поставлено саме на розділах, які можна зіставити з вченням Кальвіна не ризикуючи відійти у пояснення обширної системи св. Томи. Важливою розбіжністю у підході Аквінського відносно Кальвіна є аристотелівський підхід до пізнання людиною світу речей. Аристотель окрім методики, дає св. Томі спільний об’єкт дослідження — природу, а головним інструментом стає людський розум. Відповідно для Аквінського, людина є добра навіть якщо зіпсована гріхом, а розум є безпомилковим інструментом, при умові що особа матиме повноту знання. Такою аналогією, св. Тома Аквінський розпізнає у людині Божественний образ. Людська воля та інтелект є силами душі, які спрямовують людину до одної цілі — до добра⁷. Через емпіричний досвід людина розпізнає аналогічність у природі, і цим доходить до пізнання порядку, якому слідує усе творіння, а відтак, людина не тільки здатна розпізнати що є добрим, а й що не є добрим. Фактично, у Сумі Теології св. Томи Аквінського, вказується на значущість людського вчинку і морального життя загалом. Але на відміну від

6 Breakdown of the Theological View of Life? Investigating Law, Telos and Virtue in Calvinistic Ethics. Journal of Reformed Theology 2015. Pieter Vos. Divine Commandments and Human Reasoning

7 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 21.11.2019: II. q. 6, 8, 18, 19, 49

Кальвіна, св. Тома подає більше критеріїв верифікації, одним з яких є природний закон. Моральне життя є вибором людини. До нього можна виховати, хоча у доброму акті, найважливішою складовою є безумовна добровільність вчинку. Щодо Благодаті, то св. Тома Аквінський вказує на те, що Вона перевищує людський інтелект, але ніяк не суперечить важливості людського вчинку та інтелекту. Більше того, Благодать є супутником тих, хто “направляє” власну волю і дії у напрямку Божественної Волі. Тобто, Благодать є дар, з чим погодився б Кальвін. Проте, важливість людського вчинку — беззаперечна, бо хоч він і не є критерієм заслуги Благодаті, але є умовою консенсусу з Божою Волею, а тому й моральне життя людини забезпечує стан зберігання Благодаті⁸. Також, св. Тома Аквінський вказує на Божественний Закон, як на Закон, а отже обов’язковий для виконання, бо для Кальвіна, Закон є швидше способом демонстрації людської неспроможності виконати цей Закон.

У третьому розділі, на основі попереднього аналізу проведене порівняння між вченнями Кальвіна та св. Томи відносно стосунковості між людиною та Богом, морально-етичний аспект життя людини, а саме значення інтелекту, закону та свободної волі людини, вчення про предестинацію.

Перший підрозділ третього розділу, розглядає пояснення стосунковості, як основу моральної системи. Через визначення стосунку між Богом і людиною, виражена Божественна Природа. На основі чого, Кальвін застосовує концепти Платона і святого Августина. Стосунок, перевищує правило установлене Богом, тому Кальвін, акцентує на Божественній Волі. Бог відкупив людину, задля чого послав Посередника, який би установив цей стосунок. Різниця яка виникає між Кальвіном і св. Томою полягає у ролі людини, яка хоче ввійти у стосунок з Богом. Для св. Томи Аквінського, людина повинна дати відповідь своїм життям і для цього, вона намагається жити морально, чесно, дотримуючись закону (не тільки Божественного), що робить можливим для людини стан Благодаті, адже усім своїм буттям особа намагається виконувати Божу Волю. Натомість

8 St. Tommas Aquinas. The Summa Theologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 21.11.2019: II. q. 109, 110, 114

для Кальвіна, Благодать — це дар обраних, вона є наслідком смерті Христа на хресті, але стосується виключно обраних. Людина, постає у системі Кальвіна, пасивною, а злі вчинки, ніяк не зможуть знищити цю Благодать, адже Благодать перевищує людську грішну природу⁹. Виходячи з цього, знову ж таки, порівнюються інтелект, воля та актуальність закону в обох системах. Різниця є очевидною, вона впливає ще з попередніх розділів де було проаналізовано ці складові людської природи. Виходячи з висновку про активність чи пасивність (через дії) людської відповіді на Божу пропозицію, розуміємо наступне: Кальвін демонструє людину, основна добра справа якої є віра, але й та, є наслідком дії Благодаті на людину. Бог виступає волонтаристом, який вирішує кому спастись, але це стосується і прокляття, на які Бог прирікає інших (тих, кого не вибрав для спасіння). Людина не тільки є проклята, але й спасенна проти власної волі. Хоча Кальвін каже, що обрані і не можуть бажати іншого¹⁰. Це сильно протиставиться баченню св. Томи про предестинацію. Адже, на відміну від Кальвіна, предестинація є Божественним Планом спасіння усього людства, де предестинація є частиною Провидіння. Для Аквінського, кожен є учасником цього Плану, але кожен вільний обирати цей План чи протиставитись Божій Волі. Активність і значущість людського життя, разом з різними дарами який кожен отримує (через Духа), становлять частину Божественного Провидіння, оскільки Божа Воля є єдиною з Божественним інтелектом¹¹, тому Бог не може суперечити сам Собі. Натомість, предестинація Кальвіна є тим терміном, який відповідає сучасному трактуванню слова предестинація: передчасне засудження одних і виправдання інших, головним критерієм якого є Божа Воля.

Кожна з цих систем демонструє, на скільки різними можуть бути бачення, якщо об'єктом досліджень є віра. Тому емпіричний досвід має безцінне місце у вивченні будь-якої системи, що претендує на об'єктивність, особливо моральна система. Проблема є у тому, що іноді відсутність об'єктивності не відмінняє

9 Institutes of the Christian Religion / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Christian Classics Ethereal Library // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/institutes.toc.html> // Дата звернення: 21.11.2019. Book III. Ch. 1-6

10 Там же: Book III. Ch. 21

11 St. Tommas Aquinas. The Summa Teologica // Точка доступу: <http://www.newadvent.org/summa/2062.htm> // Дата звернення: 21.11.2019: I. q. 22, 23

універсальності такої системи, через що безліч людей можуть слідувати шляхом, який базується виключно на ідеї. Для мене особисто, система повинна бути об'єктивною у дійсності, тому вчення св. Томи такі мені близькі, адже незалежно від впливу гріха на створений світ, ми повинні вміти бачити Бога у природі, адже добрий поціновувач мистецтва повинен пізнавати стиль автора у його роботі. Тому потрібно вміти бачити повноту творіння, оскільки наголошування тільки на наслідках гріха знецінює усе творіння, і такий погляд є фатальним для того, хто дивиться.

Святий Тома Аквінський запозичає вчення Арістотеля. Серед них: щастя як кінцева мета людини, схильність людини до добра, виключну раціональність доброго, гріх як помилка. Система св. Томи є концептуальна, а значить її надійність рівна сталості концептів, на які ця система опирається. Проблематика цієї системи знаходиться у її походженні. Арістотелівське “прагнення людини до щастя”, зводить решту складових людського життя до засобів³⁶. Таким чином, застосовуючи в чистому вигляді дану систему на християнстві, чесноти, молитва, Таїнства — зводяться до засобів для досягнення щастя. А цим щастям повинна бути сама Краса (поняття античного еросу). Пристосування цієї системи до Християнства, утворює ряду незручностей. Очевидно що “Красою”, самим щастям для християнина є споглядання Бога, але чесноти, моральне християнське життя, молитва та інше, не можуть бути лише засобами, хоча й залишаються корисними “для досягнення мети”. З позиції Кальвіна, християнське життя є онтологічною особливістю вже відкуплених, а отже не є засобом. Святий Тома Аквінський ототожнює всі моральні дії людини з контингентним буттям, а отже “те що вже сталося, не може більше не бути”. Хоча це не змінює значення ряду складових християнського життя, воно не відмінняє осмислення значущості людського вчинку і його наслідку. Тому вчення святого Томи є більш адаптовані під сучасні моральні реалії, особливо для християнина, бо сприйняття власного вчинку як причину позитивних чи негативних змін у житті людини, допомагає усвідомити

36 Storia Della Filosofia 1. Giovanni Reale, Dario Antiseri. Editrice La Scuola. Brescia 1997, p. 151, 572-577

відповідальність власного вчинку і його значення. Проте, потрібно впевнитись чи людина здатна розрізнати власним інтелектом правильність поставлених цілей, чи може вона бути впевнена у тому, що прагнення її особистого щастя відповідає фінальності заложеної у неї Богом. Система Жана Кальвіна вимагає у людини віри без сумнівів, а система святого Томи Аквінського — достатнього і просвітленого інтелекту, що актуалізує кожну з систем для людини з достатньою мотивацією і волею до досягнення досконалості.

Список використаної літератури

1. Arvin Vos. Aquinas, Calvin, And Contemporary Protestant Thought A Critique Of Protestant Views On The Thought Of Thomas Aquinas. Christian University Press 1985;
2. Augustine. Contra duas epistulas pelagianorum ad Bonifatium// Точка доступу: https://biblehub.com/library/augustine/anti-pelagian_writings/preface_to_the_book_on.htm ;
3. Augustine. De corruptione et gratia // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf105.html#summary> ;
4. Augustin. De Spiritu et Litera, towards the end and elsewhere // Точка доступу: <https://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf105.html> ;
5. B. Davies. Thomas Aquinas Contemporary Perspectives. Oxford 2002 // Точка доступу: <https://ru.scribd.com/document/348735991/Davis-Thomas-Aquinas-Contemporary-Perspectives> ;
6. Charles Raith II. Aquinas and Calvin on Romans: God's Justification and Our Participation. Oxford University Press 2014;
7. Dean Andrew Swafford. Nature and Grace: A New Approach to Thomistic Ressourcement. Pickwick Publications, Oregon 2014;
8. D. Schwartz. Aquinas on Friendship./ D. Schwartz, - New York: Oxford University Press 2007;
9. Giovanni Reale, Dario Antiseri. Storia Della Filpsofia 1. Editrice La Scuola. Brescia 1997;
10. Giovanni Reale, Dario Antiseri. Storia Della Filpsofia 2. Editrice La Scuola. Brescia 1997;
11. Gregory Graybill. Evangelical Free Will: Phillipp Melanchthon's Doctrinal Journey on the Origins of Faith. Oxford University press 2010;
12. Han Sung-Jin Augustine and Calvin the use of Augustine in Calvin's writings: Dissertation presented for the Degree of Doctor of Theology. Sung-Jin Han -

- At the University of Stellenbosch, - 2003 // Точка доступу:
<http://scholar.sun.ac.za> ;
- 13.J. Calvin. The Institutes of the Christian Religion 1, 2, 3 / John Calvin – 1537, 1137 p. // The Online Library Of Liberty// Точка доступу:
<http://oll.libertyfund.org/title/535> ;
- 14.John Piper, David Mathis. With Calvin in the Theater of God: The Glory of Christ and Everyday Life. Crossway 2010;
- 15.John Paul II, encyclical, Fides et Ratio // Точка доступу:
http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091998_fides-et-ratio.html ;
- 16.Lee H. Yearley. St. Thomas Aquinas on Providence and Predestination. Anglican Theological Review 49. 1967;
- 17.K. Godfrey. The Atonement Creating Unions: An Exploration in Inter Religious Theology / Eugene, Oregon: Pickwick Publications, 2019;
- 18.Luchesius Smits. Saint Augustin dans l'oeuvre de Jean Calvin. Assen: Van Gorcum. 1956-1958;
- 19.Marco Forlivesi. I rapporti tra intelletto e volontà nell'opera di Tommaso d'Aquino. 1996 // Точка доступу:
<http://web.tiscali.it/marcoforlivesi/mf2001r.pdf> ;
- 20.Mark Murphy. Natural Law and Practical Rationality. Cambridge University Press 2001;
- 21.Manfred Svensson, David VanDrunen. Aquinas Among the Protestants. John Wiley & Sons, Inc. 2018;
- 22.Michael Lapierre. Grace in Thomas Aquinas. S.J., Regis College, Toronto, Ontario, Canada September 21, 1994;
- 23.Nicolaas Vorster. Calvin on Human Reason // Точка доступу:
https://www.researchgate.net/publication/280981210_Calvin_on_Human_Reason ;

24. Pieter Vos. Breakdown of the Theological View of Life? Investigating Law, Telos and Virtue in Calvinistic Ethics. *Journal of Reformed Theology* 2015;
25. Reginald Garrigou-Lagrange. *Predestination: The Meaning of Predestination in Scripture and the Church*. Rockford, IL: Tan Books and Publishers 1998;
26. Richard A. Muller. *The Unaccommodated Calvin* // Точка доступу: <https://ru.scribd.com/document/240277066/Richard-Muller-The-Unaccommodated-Calvin> ;
27. Robert Spaemann. *Cos'è il Naturale. Natura, persona, agire morale. Dubbio&Speranza* 2012;
28. R. J. Mooi. *Het kerken dogmahistorisch element in de werken van Johannes Calvijn*. Wageningen, Netherlands: H Veenman & Zonen 1965;
29. S. Tsonchev. *The Political Theology of Augustine, Thomas Aquinas, and Reinhold Niebuhr: Essays in Political Theology and Christian Realism* // Точка доступу: http://www.inp.uw.edu.pl/mdsie/Political_Thought/Augustine-Political%20Writings.pdf ;
30. Rudolf Otto. *Das Heilige - Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen*. Breslau 1917 / Пер. з нім. А.М. Руткевич. СПб., 2008;
31. Thomas Aquinas. *The Summa Theologica* // Точка доступу: www.newadvent.org/summa/2070.htm ;
32. Thomas Aquinas. *The Summa Theologica / St. Thomas Aquinas – Translated by Fathers of the English Dominican Province* // Точка доступу: <http://www.microbookstudio.com> ;
33. Thomas Aquinas. *De unitate intellectus contra averroistas* // Точка доступу: <https://dhspriority.org/thomas/DeUnitateIntellectus.htm#1> ;
34. Tommaso d'Aquino. *De Malo*. Bompiani 2007;
35. Біблія в пер. Івана Огієнка. *Біблія Онлайн, 2003-2019* // Точка доступу: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/> ;

36. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви “Христос — наша Пасха”. Львів “Свічадо” 2012;
37. Катехизм Католицької Церкви. Лене Майер-Скуманц. Місіонер 2002;
38. Анатолий Лисовский. Слово Божие и тезисы кальвинизм // Точка доступу: http://ogornem.blogspot.com/p/blog-page_96 ;
39. Андрей Вячеславович Прокофьев. “Объективность и универсальность морали: проблема соотношения” // Точка доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/obektivnost-i-universalnost-morali-problema-sootnosheniya> ;
40. Н. А. Бердяев. О рабстве и свободе человека / Н.А. Бердяев Опыт парадоксальной этики. - М., 2003;
41. История баптизма - Сборник - Выпуск 1 // Зіставив і запропонував С.В.Санников. Одеська Богословська Семінарія 1996.